

ÍNDIX

ABREVIATURES	3
INTRODUCCIÓ.....	5
CAPÍTOL I. L'ESTAT DE LA DEGRADACIÓ AMBIENTAL I VULNERABILITAT HUMANA	7
1. Introducció.....	7
2. L'estat de la degradació ambiental i la vulnerabilitat humana.	8
2.1. <i>L'impacte ecològic.</i>	9
2.2. <i>L'impacte social.</i>	17
2.3. <i>L'impacte econòmic.</i>	23
3. La relació del dret humà al medi ambient sa amb altres drets humans.	25
3.1. <i>El dret a la vida.</i>	26
3.2. <i>El dret a la salut.</i>	29
3.3. <i>El dret al desenvolupament.</i>	30
4. La necessitat de regular el dret humà al medi ambient sa.	32
CAPÍTOL II. EL RECONeixEMENT JURÍDIC INTERNACIONAL DEL DRET HUMÀ AL MEDI AMBIENT SA.....	39
1. Introducció.....	39
2. Marc jurídic en l'àmbit internacional	41
3. Marc jurídic en l'àmbit regional.....	49
4. El sistema jurídic europeu de protecció dels drets humans	49
4.1. <i>La Convenció europea de drets humans i llibertats fonamentals (Convenció Europea de Drets Humans, 1950).</i>	49
5. El sistema jurídic interamericà de protecció dels drets humans	52

5.3.El Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador).....	55
6. El sistema jurídic africà de protecció dels drets humans.....	57
6.1.La Carta Africana dels Drets de l'Home i dels Pobles (1981).	58
 CAPITOL III. L'APLICACIÓ PRÀCTICA DE LA GARANTIA DEL DRET HUMÀ A UN MEDI AMBIENT SA.....	 63
1. El sistema Europeu de Drets Humans: el cas López Ostra contra Espanya.	63
2. El sistema interamericà de Drets Humans: el Cas de la Comunitat de La Oroya contra Perú.	70
3. La Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles: Cas Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and Center for Economic and Social Rights (CESR) contra Nigeria	75
 CONCLUSIONS.....	 81
 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.....	 83
1. Fonts doctrinals	83
2. Fonts normatives	84
3. Fonts jurisprudencials.....	85
4. Fonts documentals	86
4.1. Articles.	86
4.2. Pàgines web.....	86

ABREVIATURES

Art.:- Article/s.

AIDA:- Associació Interamericana per a la Defensa del Medi Ambient.

CADH:- Comissió Africana de Drets Humans.

CE:- Constitució Espanyola de 31 d'octubre de l'any 1978.

CEDH:- Conveni Europeu de Drets Humans de 4 de novembre de l'any 1950.

CESR:- “Center for Economic and Social Rights”.

CIDH:- Comissió Interamericana de Drets Humans.

CP:- Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, de Codi Penal.

DUDH:- Declaració Universal de Drets Humans de 10 de desembre de l'any 1948.

EEMM:- Estats Membres.

MOSOP:- Moviment per a la Supervivència de les Persones d'Ogonilàndia.

NNPC:- “Nigerian National Petroleum Corporation”.

OEA:- Organització dels Estats Americans.

PAMA:- Programa d'Adequació i Manipulació Ambiental.

PIDCP:- Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics.

PIDESC:- Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals.

PNUMA:- Programa de les Nacions Unides pel Medi Ambient.

SACURSA:- Sanejament del Curtit Societat Anònima.

SPDC:- “Shell Petroleum Development Corporation”.

SERAC:- “Social and Economic Rights Action”.

TUE:- Tractat de la Unió Europea.

TEDH:- Tribunal Europeu de Drets Humans.

UEO:- Unió de l'Europa Occidental.

INTRODUCCIÓ

Tradicionalment, el dret ambiental s'ha desenvolupat principalment en aquelles àrees referents a la producció normativa dirigida a la protecció de l'ambient i a l'establiment d'esquemes institucionals de gestió ambiental i s'ha despreocupat de protegir els drets del ciutadans en relació amb el medi ambient, la qual cosa ha fet necessària l'aparició del dret humà al medi ambient sa per tal de protegir i establir mecanismes que assegurin la vigència del dret dels ciutadans de gaudir d'un medi sa, la qual cosa, ha de ser una preocupació prioritària per la societat.

En aquest sentit, es pot distingir entre el dret al medi ambient adequat, el qual no es pot exercitar enfront l'Estat i, d'altra banda, el dret a la protecció del medi ambient adequat que si que s'exercita enfront l'Estat, de manera que existeixen dos drets de naturalesa diversa¹.

El dret humà al medi ambient sa és el dret de totes les persones a viure en un ambient sa i ecològicament equilibrat i també a que els Estats creïn els mecanismes jurídics necessaris per a que cada individu pugui gaudir i exercir el seu respectiu dret a viure en un ambient digne i respectuós amb el medi.

El Dret ambiental és un bé col·lectiu i un bé individual, en tant que els drets que es relacionen amb aquest, s'han de tractar des de les dues vessants. Per contra, el dret humà al medi ambient sa té implícit un deure correlatiu que implica que les persones que gaudeixen d'aquest dret no només han d'estar protegits per a que no se'ls hi vulneri, sinó que han de fomentar i ser conscients de que per gaudir del dret, han de dur a terme actuacions que fomentin el manteniment i la protecció del medi ambient.

El reconeixement d'aquest dret com el dret humà al medi ambient sa, es produeix quan l'ésser humà adquireix consciència de que els paràmetres del medi es poden veure alterats posant en risc de forma directa o indirecta el dret humà a la vida. La realització de qualsevol dret humà, en especial, el dret a la vida, no pot ser plenament gaudit si no es desenvolupa en un medi ambient adequat i ecològicament equilibrat².

¹ LOPERENA ROTA, Demetrio. *Los derechos al Medio Ambiente adecuado y a su protección*. [en línea] <<http://www.corteidh.or.cr/tablas/17126a.pdf>> [consulta: 29-04-16].

² FERNÁNDEZ ARIAS, Luis Miguel. "El derecho al ambiente saludable: bases teóricas y su regulación en nuestra Constitución y Constituciones regionales". *Revista jurídica Cajamarca*. Círculo de estudios ius filosóficos Cajamarca.

Aquest treball de fi de grau, titulat “El reconeixement i la protecció internacionals del dret humà al medi ambient sa”, s’ha redactat amb la finalitat d’aportar una visió crítica i conscienciar sobre els efectes negatius que es desprenen de la degradació ambiental, i com aquesta degradació afecta als drets humans i a la vulnerabilitat de les persones a través de l’impacte social, econòmic i ecològic que comporta, i la seva regulació als diversos ordenaments jurídics, en l’àmbit universal, a través de l’Organització de les Nacions Unides, i en l’àmbit regional, en el context europeu, americà i africà.

Amb aquesta finalitat, aquest treball s’estructura amb els següents capítols. En el primer capítol, titulat “L’estat de la degradació ambiental i vulnerabilitat humana”, es mostra com la degradació ambiental i la vulnerabilitat existent, genera unes conseqüències socials, econòmiques i ecològiques, que justifiquen la necessitat de protegir el medi ambient coma un dret humà, determinant-n’hi els seus fonaments, objectius i característiques principals, així com la necessitat de regular-lo i els problemes que planteja la seva garantia i efectivitat.

En el segon capítol, titulat “ La regulació jurídica del dret humà al medi ambient sa”, s’estudia la regulació jurídica del dret humà al medi ambient sa, en el marc jurídic del sistema internacional, específicament, en el marc de les Nacions Unides, i d’altra banda, en el marc jurídic dels sistemes regionals, europeu, interamericà i africà.

Finalment, el tercer capítol, titulat “Anàlisi de l’aplicació i interpretació jurisprudencial”, s’analitzen alguns dels casos judicials més rellevants que han permès reforçar el contingut i abast jurídic d’aquest nou dret humà, en concret s’estudien: el cas López Ostra contra Espanya resolt pel Tribunal Europeu de Drets Humans l’any 1994; el cas de la Comunitat de La Oroya contra el Govern peruà resolt per la Comissió Interamericana de Drets Humans l’any 2009 i, finalment, un cas resolt per la Cort Africana de Drets Humans i dels pobles, “Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and Center for Economic and Social Rights (CESR)” contra Nigèria l’any 2001. L’anàlisi de tots aquests casos han permès aprofundir en el coneixement d’aquest dret humà, tant en l’àmbit teòric, com en la seva aplicació pràctica.

No puc finalitzar aquesta introducció sense agrair a la Doctora Susana Borràs Pentinat la seva implicació en aquest projecte i a la meua família i amics, pel seu suport en aquests darrers mesos.

CAPÍTOL I.

L'ESTAT DE LA DEGRADACIÓ AMBIENTAL I LA VULNERABILITAT HUMANA

1. Introducció

L'aparició del dret al medi ambient té com a objectiu aconseguir l'organització de l'ús racional de la naturalesa i d'altres elements ambientals, però aquest fet, no ha suposat l'efectiva vigència del dret reconegut als individus i als col·lectius d'un ambient sa i ecològicament equilibrat³.

La degradació ambiental és una conseqüència directa d'una sèrie d'activitats realitzades per part de l'ésser humà, ja sigui de forma individual o bé, per part dels Estats, i que provoquen danys ambientals irreparables que afecten als drets humans. Aquest fet es mostra evident a través de la profunda degradació que pateixen els ecosistemes, ja que la naturalesa és limitada, i els efectes que es produeixen en la qualitat de vida de les persones.

En aquest Capítol I es fa referència a la degradació ambiental i a la vulnerabilitat humana que es deriva del grau d'exposició d'un col·lectiu a un risc o amenaça natural.

Sofia Bordenave, considera que "ens trobem amb una sèrie de patrons que es presenten en els casos d'abusos de drets humans originats per problemes ambientals que ens alerten sobre la gravetat i extensió dels abusos i l'insuficient tractament jurídic i legislatiu que reben"⁴. D'aquesta manera es pot afirmar que existeixen tres tipus d'impactes, estretament relacionats, que es deriven de la degradació ambiental: l'ecològic, el social i l'econòmic.

A nivell ecològic, es demostra com la degradació ambiental, a través del fenomen de la contaminació i del canvi climàtic provocat per l'efecte d'hivernacle i l'escalfament global.

³ BORDENAVE, Sofia. "Informe sobre derechos humanos en América". [en línea] *Presentado por la Comisión Interamericana de DH en ocasión de la audiencia de carácter general celebrada en Washington D.C.* el 16 de octubre de 2002: Argentina.

<<http://wp.cedha.net/wp-content/uploads/2011/05/Informe-sobre-DDHH-y-Medio-Ambiente-en-Am%C3%A9rica.htm.pdf>> [Consulta: 28-04-16]

⁴ *Ibid.*

A nivell social, s'identifiquen el problema i els impactes derivats dels abusos de drets humans causats per la degradació ambiental, així com el problema a l'accés a la justícia i la necessitat d'aplicar els principis de dret ambiental i la responsabilitat que tenen els Estats en aquest àmbit.

A continuació, s'analitzaran els impactes econòmics que causa la degradació ambiental.

Tot hi que són conceptes dels que se'n parlarà de forma separada, es troben estretament vinculats, per tant, es pot fer referència a com la degradació ambiental afecta als drets humans.

Finalment, per concloure el Capítol, es relacionarà el dret humà al medi ambient sa, amb altres drets que hi tenen una vinculació directa, com són el dret a la vida, el dret a la salut i el dret al desenvolupament, i s'explicarà el per què de la necessitat de regular el medi ambient com un dret humà.

2. L'estat de la degradació ambiental i la vulnerabilitat humana

L'evolució de l'espècie humana ha estat un procés que ha tingut lloc de forma gradual, a causa d'un progressiu augment de la població, en el que s'han creat diversos tipus d'estructures socials i que s'ha format gràcies a l'augment dels coneixements generals que han adquirit les persones. Aquests fets han provocat que les actuacions que s'han dut a terme de forma directa sobre la biosfera hagin alterat les condicions del Planeta⁵.

La degradació ambiental és un problema ambiental, que es troba estretament vinculat a les modificacions ambientals, és a dir, als canvis que sorgeixen als hàbitats naturals provocats per la intervenció humana i que són “susceptibles de generar violacions de drets humans”⁶. Per tant, la degradació del medi ambient s'entén com el producte dels actes

⁵ LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado*. Ed. Cuadernos Civitas, Madrid: 1998. p. 25-40

⁶ BORDENAVE, Sofía. “Informe sobre derechos humanos en América”. [en línea] *Presentado por la Comisión Interamericana de DH en ocasión de la audiencia de carácter general celebrada en Washington D.C.* el 16 de octubre de 2002: Argentina.

<<http://wp.cedha.net/wp-content/uploads/2011/05/Informe-sobre-DDHH-y-Medio-Ambiente-en-Am%C3%A9rica.htm.pdf>> [Consulta: 28-04-16]

voluntaris realitzats tant per les persones de forma individual com pels Estats, que provoquen danys ambientals i que, conseqüentment, afecten als drets humans.

El procés de la degradació ambiental consisteix en un procés que s’entén com a natural, en el que el seu agent principal (l’ésser humà) actua amb un impuls similar al de les altres espècies per poder posseir i gaudir tot allò del que disposa sense tenir en compte els mitjans per aconseguir-ho.

Els efectes derivats dels problemes ambientals causen impactes als sistemes naturals i humans que es poden dividir en tres subsistemes: impacte ecològic, social i econòmic.

2.1. L’impacte ecològic.

El professor Loperena Rota, es refereix a que únicament quan ha sorgit la consciència del perill que això suposa, se’n ha adonat de que la seva vida està estretament vinculada al manteniment de la fauna, la flora i els recursos naturals, en la mesura que la part que s’ha perdut a causa del deteriorament ambiental, ha de ser recuperada⁷.

Per aconseguir-ho, s’ha de protegir als altres éssers vius i s’ha de reduir la contaminació per tal de prevenir les catàstrofes naturals que impulsen cap aquesta evolució denominada destrucció.

Segons Amnistia Internacional, “la degradació del medi no afavoreix el progrés social ni contribueix a elevar el nivell de vida de la humanitat⁸”. El que succeeix és l’efecte contrari, i és que han sorgit una sèrie de catàstrofes naturals que han incidit en el medi ambient i en la forma de vida de les societats que hi habiten, canviant radicalment en alguns casos, i produint la insostenibilitat d’alguns països, el que ha fet imprescindible regular els drets i deures relacionats amb el medi ambient.

La degradació ambiental està composta per nombrosos factors socioeconòmics que causen el deteriorament d’un recurs natural fent impossible la seva utilització. Els recursos naturals, com l’aigua dolça, el sòl, els paisatges, l’aire, els minerals, el carbó, el

⁷ LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado*. Ed. Cuadernos Civitas, Madrid: 1998. p. 25-40.

⁸ AMNISTIA INTERNACIONAL. [en línia] *La Declaración Universal de los derechos humanos. Los derechos de tercera generación*. Al Catalunya, Grup d’Educació. <<http://www.amnistiacatalunya.org/edu/es/historia/dh-futuros.html>> [Consulta: 28-04-16].

gas natural, el petroli, la llum dels sol, els animals, les plantes, és a dir, tots aquells béns materials que proporciona la naturalesa sense cap tipus d’alteració per part de l’home.

El professor Loperena, entén que “la biosfera constitueix un complex entramat en el que la immensa varietat d’éssers vius que la integren formen un equilibri, lleugerament inestable, que permet la seva simultània coexistència⁹”. No és cert que la falta o inexistència sobtada d’alguns d’aquests éssers vius doni lloc a una sèrie de conseqüències ininterrompudes però tampoc és correcte afirmar que les espècies es puguin mantenir de forma aïllada.

Els mars ocupen la major part de la superfície terrestre i la funció principal que compleix a la biosfera és el cicle hidrològic consistent en que l’aigua s’evapora formant núvols que cauran en forma de precipitacions sobre la superfície donant lloc a rius, llacs i aqüífers subterranis d’aigua dolça, per satisfer les necessitats de la flora, de la fauna i de les persones. A més a més, hi ha moltes espècies animals i vegetals que habiten als oceans i a les aigües dolces¹⁰.

La mà de l’home incideix en l’habitat natural d’aquestes espècies a través del transport internacional que es desenvolupa per mar i que és imprescindible pel desenvolupament econòmic. A més a més, la contaminació i la pesca desproporcionada són factors que incrementen la degradació d’aquesta part del medi natural.

Els Estats pròxims a les costes, declaren les aigües sobirania de l’Estat, en tant que els béns són titularitat de l’Estat i en permeten la pesca desproporcionada i els vessaments de residus, que en alguns casos són tòxics sense tenir en compte l’impacte ambiental i la sostenibilitat del mar¹¹.

Respecte als impactes ecològics que es deriven de la degradació del sol, de la flora i de la fauna, es fa evident una reducció de les espècies més vulnerables i que poden arribar a trobar-se en perill d’extinció, causat per la modificació dels seus hàbitats naturals.

⁹ LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado*. Ed. Cuadernos Civitas, Madrid: 1998. p.100-108.

¹⁰ GÓMEZ, José Javier. *Vulnerabilidad y medio ambiente*. [en línia] Seminario Internacional sobre las diferentes expresiones de la vulnerabilidad social en América Latina y el Caribe. Ed. Vargas, Santiago de Chile: 2001.

< <http://www.cepal.org/publicaciones/xml/3/8283/jigomez.pdf> > [Consulta: 03-05-16].

¹¹ LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado*, cit. *supra*, p. 108-117.

El Planeta està constituït exteriorment per un conjunt de minerals que serveixen de suport i d'aliment per a les plantes i animals. En alguns casos, com és el de les selves tropicals, es poden trobar infinites varietats d'espècies vegetals i animals, i en altres, com és el cas dels deserts, els casquets polars o les muntanyes més altes, en les que no hi ha una manifestació abundant d'espècies ja que les condicions climatològiques en dificulten la supervivència. Tot i així, tota la superfície terrestre és titularitat d'una persona individual o d'un Estat, el qual hauria de garantir l'interès de la humanitat mantenint els paràmetres dels cicles vitals però el que veritablement sorgeix són controvèrsies entre els interessos globals i els interessos d'un Estat que vol explotar els recursos naturals dels que disposa. Els països més desenvolupats són els que han contribuït més a la degradació ambiental provocant la desaparició d'espècies animals i vegetals¹².

L'atmosfera es la capa exterior que rodeja la Terra i en la que s'hi produeixen la majoria dels cicles de la naturalesa. Filtra els rajos ultravioletes provinents del sol i reté l'escalfor, evitant temperatures extremes i permetent que es desenvolupi la vida.

Els problemes de l'atmosfera són de caràcter global i produïts per les activitats de l'ésser humà, pel que la tutela d'aquest dret persegueix preservar la salut de les persones, però també contribuir al manteniment dels paràmetres de la seva composició.

És un bé jurídicament protegit i de titularitat comú, consistent en que tots els ciutadans tenen dret a una atmosfera neta perquè la seva vida es pugui desenvolupar amb normalitat.

“La inexistència d'una autoritat mundial que tuteli l'atmosfera impedeix que algun poder públic pugui utilitzar per la seva protecció les tècniques demanials o d'altre tipus que són freqüents amb altres recursos”¹³. La tècnica més utilitzada consisteix en establir límits a les emissions o immissions que garanteixin que els gasos que s'emeten a l'atmosfera puguin arribar a ser depurats per ella mateixa.

Al respecte, es parla de vulnerabilitat quan es fa referència a la “propensió interna d'un ecosistema o d'alguns dels seus components a patir un dany davant de la presència d'una determinada força o energia potencialment destructiva”¹⁴.

La vulnerabilitat es deriva d'un grau d'exposició, és a dir, que l'ecosistema s'hagi exposat durant un temps i mode a un canvi extern. També es requereix sensibilitat, per la

¹² *Op.cit.* p.99.

¹³ *Op. cit.*,p.115-124.

¹⁴ GÓMEZ, José Javier. *Vulnerabilidad y medio ambiente. cit. supra*, p. 20-24.

qual cosa, el grau d'afectació del sistema causat pel canvi extern ha d'estar relacionat amb la magnitud de la resposta. Finalment, el grup ha de tenir una capacitat d'adaptació per ajustar-se al canvi extern de tal manera que pugui aprofitar les oportunitats i moderar els danys que s'han causat de forma ràpida.

No totes les comunitats disposen de les mateixes capacitats per afrontar els canvis ja que es tracta d'un procés dinàmic pel que varia tant la capacitat interna de les comunitats exposades al risc, com el tipus de risc extern ja que sorgeixen noves amenaces, malalties, riscos associats a la capa d'ozó, risc d'accidents... i a la vegada, les comunitats poden prendre decisions per enfrontar-se a aquestes amenaces i adaptar-se a les noves situacions.

Així, la vulnerabilitat es pot veure incrementada a través d'esdeveniments acumulatius o quan pressions múltiples disminueixen la capacitat del sistema humà o ecològic per a resistir o adaptar-se al canvi.

La vulnerabilitat és la disposició interna a ser afectada per una amenaça, és a dir, per un fenomen perillós com pot ser un terratrèmol o una inundació. El terme vulnerabilitat ambiental fa referència als riscos de les poblacions a patir desastres d'origen natural en els que els riscos provenen directament del medi ambient. Aquesta vulnerabilitat augmenta en tant que es produeixen més riscos i desastres, per tant, es pot parlar de d'una reacció en cadena.

Sorgeixen noves amenaces i es modifiquen les existents a partir dels canvis ambientals de caràcter global originats pel canvi climàtic. Les relacions entre les activitats humanes, els canvis que es generen al medi ambient tant a nivell local com a nivell mundial, constitueixen el que s'anomena com a canvi global.

Els principals problemes ambientals que existeixen a escala mundial derivats de l'esgotament dels recursos naturals són els següents: la destrucció de la capa d'ozó, l'escalfament global, la pluja àcida, la destrucció dels boscos i les selves Tropicals, la desertificació i l'extinció d'espècies animals, la contaminació (de l'aigua, del sòl, de l'aire, tèrmica, visual i sonora), la desforestació, la degradació de les conques i la pèrdua de diversitat biològica i l'alteració de la biosfera, entre d'altres¹⁵.

Alguns casos reals que han succeït al llarg de la història són: la fuga de pesticides de la fàbrica de BopHal l'any 1984, l'accident de la central nuclear de Txernobil l'any 1986,

¹⁵ LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado. cit. supra*, p. 120-135.

els constants vessaments de petroli als oceans com el cas que va succeir a les costes de Galícia amb el vessament de "chapapote" del vaixell "Prestige" l'any 2002, la desforestació de les selves tropicals, la desertificació d'algunes zones de la Terra, el forat de la capa d'ozó, les emissions de diòxid de carboni a l'atmosfera, les pluges àcides, el desgel dels glaciars i els casquets polars, la reducció global de la biodiversitat, entre molts altres exemples que existeixen¹⁶.

Es crea un fenomen contradictori, i és que els Estats que han de contribuir al manteniment tant de la biodiversitat i de les masses vegetals que resulten necessàries per purificar l'atmosfera, depenen dels mateixos països que més utilitzen els recursos naturals i més contribueixen a la contaminació ambiental, per tal de desenvolupar-se¹⁷.

La forma més clara de lesionar el dret humà al medi ambient sa, és a través de la contaminació, és a dir, a partir de la introducció d'elements físics, químics o energètics que alteren el cicle vital de la naturalesa. La contaminació porta lligada un problema i és que, els Estats a través de les seves Administracions autoritzen un límit legal de contaminació però que alhora constitueix una vulneració al dret humà al medi ambient de les persones perquè es tracta d'una actuació il·legítima.

Els ecosistemes més afectats per la contaminació són l'aire, en especial, a les zones urbanes que són les que desprenen més contaminació atmosfèrica i que porten com a conseqüència una gran quantitat de malalties provocades per les emissions de Diòxid de Carboni que produeixen l'efecte d'hivernacle i el subsegüent canvi climàtic que causa, entre altres, pluja àcida que deteriora greument els boscos i disminueix el grossor de la capa d'ozó, de tal manera que permet l'entrada dels rajos ultravioletes. L'altre medi afectat, és el de l'aigua, en concret, els rius i els mars on s'hi depositen tots els residus fins a tal punt que no permet la depuració d'aquests¹⁸.

Segons el professor Loperena, "hi ha altres cicles, com l'alimentari que han rebut components químics de nova creació i dels quals ens desconeixem les conseqüències"¹⁹.

¹⁶ AMNISTIA INTERNACIONAL. [en línia] *La Declaración Universal de los derechos humanos. Los derechos de tercera generación.* Al Catalunya, Grup d'Educació. <<http://www.amnistiacatalunya.org/edu/es/historia/dh-futuros.html>> [Consulta: 04-05-16].

¹⁷ LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado.* cit. supra, p. 108-110.

¹⁸ GÓMEZ, José Javier. *Vulnerabilidad y medio ambiente.* cit. supra, p. 20-24.

¹⁹ LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado.* cit. supra, p. 37.

Així mateix, en "El derecho al medio ambiente adecuado", Loperena, estableix que "La determinació d'una acció contaminant com a il·legítima, no respon a un àmbit purament quantitatiu, sinó relatiu a circumstàncies d'intensitat, lloc, temps i forma"²⁰.

A continuació, farem especial referència al canvi climàtic tot hi que els impactes ecològics que es desprenen de la degradació del medi ambient són diversos, però considerem que és el més important a causa de totes les conseqüències que se'n deriven.

El medi ambient està patint una evolució constant que es mostra cada cop més evident. En aquest sentit, es pot parlar d'una degradació ambiental provocada per l'efecte d'hivernacle que és la principal causa de l'escalfament global²¹.

L'efecte d'hivernacle és un fenomen meteorològic provocat, de forma natural, per una sèrie de gasos, majoritàriament, per diòxid de Carboni (CO₂) i vapor d'aigua que absorbeixen i remetent la radiació infraroja en una ona llarga, tornant-la a la superfície terrestre i impedit que aquesta escapi de la Terra, causant l'augment de la temperatura, ja que són gasos que es troben en l'atmosfera que embolcalla el nostre planeta.

Si no existís l'atmosfera, la temperatura de la Terra seria de -18°C, el que es coneix com a temperatura efectiva de la radiació terrestre. En canvi, com que disposem de l'atmosfera, aquesta temperatura augmenta aproximadament fins a 15°C, per tant, podem afirmar que l'efecte d'hivernacle és un fenomen natural.

El desglaç és un dels factors que més preocupa als experts. L'Àrtic és el punt més precís del planeta on es pot registrar l'escalfament global²². El més de febrer de 2016 ha conclòs com un dels més calorosos, ja que la temperatura registrada, tant als oceans com a la terra, ha sigut d'1,35°C per sobre de la mitjana històrica segons dades de la NASA. Aquest hivern tant calorós s'ha pogut apreciar de forma considerable als països situats a les zones septentrionals, així com Alaska, Canadà, l'est d'Europa, Escandinàvia, Rússia i la major part de l'oceà Àrtic. Aquest fet, ha comportat que la superfície gelada de l'Àrtic, hagi sigut de 14'22 milions de km², és a dir, 1'16 milions menys que en els registres datats entre 1981-2010 o bé 200.000 km² menys que l'anterior rècord de l'any 2005. La causa

²⁰ *Op. cit.*, p. 120.

²¹ Càtedra UNESCO de Sostenibilitat [en línia]. Universitat Politècnica de Catalunya. <<https://tecnologiaisostenibilitat.cus.upc.edu/continguts/contaminacio-atmosferica/2.-contaminacio-atmosferica/2.4-efectes-produits-pels-contaminats-atmosferics-canvi-climatic>> [Consulta: 08-04-16].

²² *Op.cit.*, p.3-4.

d’haver arribat a aquests extrems és que la temperatura de l’aire ha sigut excessivament alta i els corrents oceànics afegeixen escalfor a la zona²³.

Un problema afegit és que si el mar està menys gelat provoca que les temperatures s’elevin ja que el mar es troba més exposat a l’escalfament i a la vegada eleva la temperatura de l’aire, per tant, tornarà a succeir en el futur.

Stefan Rahmstorf, climatòleg de l’Institut Postdam d’Alemanya, considera que “hem entrat en una espècie d’emergència climàtica”²⁴. La pèrdua de gel a l’Àrtic comporta una cadena de perjudicis lligats al canvi climàtic, ja que provoca la reducció del contingut d’algues que viuen entre les capes d’aquest gel, i per tant, els nutrients que es perden no els poden aprofitar els animals marins. A més a més, els períodes de floriment del fitoplàncton varien i és la base de la cadena alimentària dels peixos i animals mamífers marins, com les foques i balenes.

Hi ha constància de que la desaparició de les espècies animals i també de les espècies vegetals, és un fenomen de gran escala, i que tot i que no es poden valorar les seves conseqüències amb exactitud, és sabut que resulta convenient mantenir la vida de les espècies que comparteixen amb l’ésser humà la biosfera perquè contribueixen a la seva composició i és el que l’home necessita per sobreviure²⁵. Algunes espècies ja han començat a notar els primers efectes, donat que l’escalfament els hi dificulta la supervivència. Un clar exemple és el del bacallà que habita a l’Àrtic que necessita d’aigües fredes de 3°C aproximadament i amb l’escalfor de les aigües els hi és difícil sobreviure²⁶.

També sorgeixen altres problemes indirectes que poden afectar tant als animals que habiten a la terra o bé al mar o inclús a vegetacions solars que puguin alterar les fonts que proveeixen a animals, com és el ren.

El desglaç pot provocar aïllament i un augment en l’endogàmia a poblacions de llops i guineus àrtics, que utilitzen el gel per viatjar entre les poblacions. També fa referència a un possible encreuament entre els óssos polars i els óssos bruns, ja que passaran a viure al mateix hàbitat²⁷.

²³ GÓMEZ, José Javier. *Vulnerabilidad y medio ambiente. cit. supra*, p. 25-17.

²⁴ *Op.cit.*, p.6-9.

²⁵ LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado. cit. supra*, p. 32.

²⁶ CERRILLO, Antonio. “El deshielo en primera fila”. *cit. supra*, p. 24-32.

²⁷ *Ibid.*

Un estudi de la Unió Internacional per la Conservació de la Naturalesa (IUCN)²⁸ estima que la població de óssos polars disminuirà un 30% fins l’any 2050 degut a la pèrdua del seu habitat natural, donat que necessiten el gel per poder caçar a les foques durant el període estival, i si no hi poden accedir hauran d’hivernar durant més temps, la qual cosa els hi provocarà que perdin pes i els hi dificultarà el creixement a les cries, per tant, acabaran extingint-se²⁹.

L’aigua i l’aire són els recursos naturals més vulnerables ja que les fàbriques aboquen tots els radis a l’exterior ja sigui a través dels canals dels rius o bé directament a l’atmosfera. També s’ha de tenir en compte la contaminació acústica i la urbanística que es desprèn de la societat civilitzada.

Els principals contaminants en zones urbanes i industrials són: l’ozó, les partícules suspeses i els tòxics a l’atmosfera. En canvi, els principals contaminants en zones rurals són: el sòl i els residus tòxics, els metalls pesats, el plom, els contaminants orgànics persistents i els plaguicides.

Si no es limita la degradació ambiental s’incrementa el risc o la vulnerabilitat humana a causa dels desastres naturals. S’han d’eliminar els factors que produeixen la pobresa, la gana i la desnutrició³⁰.

Per tant, s’han d’establir mesures preventives que permetin mantenir la biodiversitat (sistemes biològics i físics) i que no provoquin contaminació ni pèrdua de recursos naturals. Si no es posen límits al creixement de la població mundial, a la producció d’aliments, a la industrialització, contaminació i explotació de recursos, la terra arribarà als seus límits. Es necessita fer un ús racional i eficient de les matèries primeres i de l’energia per aconseguir una societat sostenible.

En aquest àmbit podem fer referència al malbaratament del menjar. En aquest sentit, es produeix un greu perjudici ecològic ja que es fabrica una quantitat de menjar molt superior a la que es consumeix, la qual cosa provoca uns danys als conreus innecessaris,

²⁸ IUCN. *El 75% de los osos están amenazados con la extinción*. [en línia]. International news release, 12 de novembre de 2007.

< <http://www.iucn.org/es/news/?75/El-75-de-los-osos-estan-amenazados-con-la-extincion> >
[Consulta:02-05-16]

²⁹ Càtedra Unesco de Sostenibilitat. [en línia] Universitat Politècnica de Catalunya. *cit. supra*, [Consulta: 08-04-16].

³⁰ CERRILLO, Antonio. “El deshielo en primera fila”. Revista Magazine (2016) La Vanguardia. 10 d’abril, *cit. supra*, p. 24-32.

i per tant, es provoca un dany al sòl i a més a més, porta a conseqüències posteriors, ja que s’han d’eliminar els residus que comporten aquests aliments no consumits i que això es fa través de tècniques que contaminen (en la majoria dels casos) el medi ambient³¹.

Per tant, podem concloure que els impactes de la degradació ambiental s’han fet perceptibles i s’han posat en evidència perquè hi ha dades que confirmen, l’augment de la temperatura, la pujada del nivell del mar i el progressiu desglaç dels glaciars de l’Àrtic. Els científics coincideixen en que el canvi climàtic és un fenomen que està succeint des de fa molt de temps i, que en cap cas, es pot permetre que l’augment de les temperatures superi els 2°C a causa dels gasos d’efecte hivernacle que són emesos majoritàriament per les energies que s’anomenen brutes, com són el petroli, el carbó i el gas³².

2.2. L’impacte social.

La vulneració del dret humà al medi ambient sa comporta grans perjudicis, no només a persones de forma individual, sinó a col·lectius o a comunitats senceres, ja que les violacions d’aquest dret humà solen ser originades per conductes sistemàtiques i els seus efectes es multipliquen en el temps, la qual cosa fa que el seu origen transcendeixi de forma que es vulneren altres drets humans que s’hi troben estretament vinculats³³.

La demografia no es pot considerar un problema estrictament ambiental, ja que hi ha altres factors que s’hi poden vincular, però les seves conseqüències sí, donat que l’augment de la població fa necessari que es requereixin més recursos naturals i, aquets, com ja hem explicat amb anterioritat, són limitats³⁴.

El model de consum i de desenvolupament dels països desenvolupats s’està inserint de forma global, pel que els països subdesenvolupats estan prenent les costums dels països més desenvolupats i s’està arribant a límits insostenibles. Els avenços mèdics no són

³¹ *Ibid.*

³² GREENPEACE. “Frenemos el cambio climático”. [en línia] 2016. <<http://www.greenpeace.org/espana/es/Trabajamos-en/Frenar-el-cambio-climatico/>> [Consulta: 18-02-16]

³³ BORDENAVE, Sofia. “Informe sobre derechos humanos en América”. [en línia] *Presentado por la Comisión Interamericana de DH en ocasión de la audiencia de carácter general celebrada en Washington D.C. el 16 de octubre de 2002*: Argentina. p.7-43.

<<http://wp.cedha.net/wp-content/uploads/2011/05/Informe-sobre-DDHH-y-Medio-Ambiente-en-Am%C3%A9rica.htm.pdf>> [Consulta:15-03-16].

³⁴ GÓMEZ, José Javier. *Vulnerabilidad y medio ambiente. cit. supra*, p. 20-24.

correlatius amb l'alimentació disponible que és escassa tenint en compte el nombre de persones que habiten al món.

Els països subdesenvolupats necessiten utilitzar els avenços tecnològics que es deriven de l'explotació dels recursos naturals, per tant, no se'ls hi pot demanar que no els utilitzin tenint en compte que els països desenvolupats consumeixen els recursos i contaminen el medi de forma desproporcionada.

El professor Loperena opina que un dia, “l'explosió demogràfica-consum massiva de recursos³⁵” finalitzarà o bé perquè hi haurà una catàstrofe natural o sanitària que ho obligui, o bé perquè sorgirà un pla que permeti disturbi equitativament els recursos en funció de la demografia.

La degradació ambiental provoca greus conflictes i modificacions a la societat, forçant el desplaçament de persones a altres països, augmentant la pobresa, causant inseguretat alimentària i eradicant cultures i llengües, en especial, a les societats més tradicionals o pobles indígenes. Aquestes només són algunes de les conseqüències de la degradació ambiental provocada pel canvi climàtic i les explicarem a continuació:

La falta de recursos donada per la degradació ambiental origina conflictes violents. D'una banda, hi ha les polítiques d'explotació que devasten els recursos naturals i que generen problemes socials que a la vegada provoquen conflictes violents a la societat creant guerres sordes entre pagesos, grups paramilitars i empreses. D'altra banda, ens trobem amb conflictes armats, però ja no es tracta de conflictes per accedir als recursos sinó que són conflictes que es creen a partir de la falta de recursos naturals que s'han perdut com a conseqüència de la degradació ambiental. Un exemple de conflicte armat a causa de la falta de recursos pot ser el de la guerra de Síria, tot i que en aquest cas, existeixen molts altres factors que han col·laborat a que s'arribi a una guerra civil, el canvi climàtic va provocar la falta d'aigua al territori i es pot considerar una de les primeres causes que van dur a la guerra³⁶.

Tenint en compte els problemes actuals que ens ocupen, cal destacar l'impacte a nivell global però en especial, a nivell europeu, que han tingut els refugiats de Síria. Hi ha corrents que opinen que es tracta de refugiats climàtics donat que una de les causes principals de la guerra Siriana, va ser les grans sequeres que hi va haver a tot el territori i

³⁵ LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado. cit. supra*, p. 34.

³⁶ BORDENAVE, Sofia. “Informe sobre derechos humanos en América”. [en línia]. *cit supra*, p.28-37.

van causar la pèrdua de feines i la pèrdua de fonts d'alimentació. D'altres, opinen que qualificar als refugiats Siris com a refugiats climàtics és incorrecte, ja que per a que es doni aquesta situació, la causa fonamental que impulsi a la migració ha de ser un factor climàtic, i a Síria també han influït, a més a més, dels factors climàtics i ambientals, motius socials, econòmics i geopolítics³⁷.

Es pot definir el concepte de refugiats climàtics com “aquelles persones o grups de persones que, per raons imperioses de canvis sobtats o progressius en el Medi Ambient que afecten negativament a la vida o a les condicions de vida, es veuen obligades a abandonar les seves llars habituals”³⁸.

Una altre conseqüència social que es deriva de la vulneració del dret humà al medi ambient sa és la persecució dels activistes ambientals que han arribat a ser víctimes d'assassinats, tortures, desaparicions, empresonaments i altres vulneracions de drets humans. Els activistes compleixen amb una gran funció social com és la de conscienciar a la societat i defensar al medi ambient de tal forma que el legislador pugui avançar en la protecció dels drets humans, en especial, en la protecció del dret humà al medi ambient sa³⁹.

Tenint en compte tots els conflictes violents que s'han descrit fins ara, la Creu Roja Internacional considera que tot hi que no hi hagi regulació específica “la protecció del MA no està totalment absent del Protocol II addicional als Convenis de Ginebra de 1949 relatiu a la protecció de víctimes dels conflictes armats sense caràcter internacional de l'any 1977⁴⁰” a través de l'art. 14 titulat “la protecció indispensable per a la supervivència de la població civil” i estableix que “queda prohibit atacar contra [...]els articles alimentaris i les zones agrícoles que els produeixen, les collites, el bestiar, les instal·lacions i reserves d'aigua potable i les obres de reg”⁴¹ i l'art. 15⁴² que indica que “les obres o instal·lacions que continguin forces perilloses, preses, centrals nuclears

³⁷ FLORENT, Marcellesi; MARTINEZ, Rosa. *Reconocer y proteger a los refugiados climáticos*. [en línia] El País, 2015.

<http://internacional.elpais.com/internacional/2015/10/26/actualidad/1445872107_049759.html>

[Consulta: 04-05-16]

³⁸ *Ibid.*

³⁹ BORDENAVE, Sofia. “Informe sobre derechos humanos en América”. [en línia]. *cit supra*, p.28-37.

⁴⁰ Protocol II addicional al C. Ginebra 1949 relatiu a la protecció de víctimes dels conflictes armats sense caràcter internacional de l'any 1977. [en línia]

<<https://www.icrc.org/spa/resources/documents/misc/protocolo-ii.htm>> [Consulta: 04-05-16]

⁴¹ Protocol II addicional al C. Ginebra 1949. *op. cit.* art. 14.

⁴² Protocol II addicional al C. Ginebra 1949. *op. cit.* art 15.

d’energia elèctrica, no podran ser objecte d’atacs quan puguin causar pèrdues importants de població civil” ja que contribueixen a la protecció del medi ambient en un període de conflicte armat no internacional i a més a més, les forces militars provoquen focus de contaminació que afecten als drets humans.

La naturalesa es troba estretament vinculada amb la cultura i la llengua dels pobles, que a causa del clima i l’entorn en el que es desenvolupa una societat, adquireixen uns costums i unes tradicions que es veuen alterades si, de sobte, aquest entorn es modifica. És el cas dels pobles indígenes, però no només afecta a aquests sinó a totes les societats tradicionals en la que la modificació sobtada del medi ambient causat per la degradació provoca la pèrdua d’aliments, medicines tradicionals, infraestructures i altres factors arrelats al seu entorn que els permeten una supervivència que defineix els seus trets característics i que al ser vulnerat el dret humà al medi ambient sa, se’ls hi vulnera altres drets humans vinculats a aquest⁴³.

Un dels casos que ha tingut més transcendència és el de “*Native Village of Kivalina and City of Kivalina v. ExxonMobil Corporation et al.*”⁴⁴, un poble d’indígenes nadius situat a Alaska que van demandar l’any 2008 a varies empreses del sector del carbó, petroli i l’energia, perquè consideraven que havien estat negligents en la seva pràctica i havien contribuït a l’escalfament global a través d’emissions de diòxid de carboni i altres gasos relacionats amb l’efecte hivernacle⁴⁵.

Els demandants demanen una indemnització que cobreixi les despeses de reubicar tot el poble en un altre territori ja que l’erosió del sòl ha provocat que sigui inhabitable i, a més, afirmen que les empreses es van associar de forma il·legal per suprimir la consciència pública sobre els nexes entre les emissions de gas d’efecte hivernacle i l’escalfament global provocant d’aquesta manera més perjudicis a la comunitat⁴⁶.

D’altra banda, les empreses contesten la demanda basant-se en diversos motius, i és que, afirmen que el tribunal no té jurisdicció per resoldre el fons de l’assumpte donat que té

⁴³ BORDENAVE, Sofia. “Informe sobre derechos humanos en América”. [en línea]. *cit supra*, p.38-43.

⁴⁴ Caso “*Native Village of Kivalina and City of Kivalina v. ExxonMobil Corporation*”. United States District Court for the Northern District of California, San Francisco Division, Civil Action. No. 08cv1138-SBA.

⁴⁵ CENTRO DE INFORMACIÓN SOBRE EMPRESAS Y DERECHOS HUMANOS (CIEDH). *Demanda de los habitantes del pueblo de Kivalina (por calentamiento global)*. [en línea]

<<http://business-humanrights.org/es/demanda-de-los-habitantes-del-pueblo-de-kivalina-por-calentamiento-global>> [Consulta: 16-02-16]

⁴⁶ *Ibid.*

contingut polític. A més a més, els demandants no poden establir una relació de causa-efecte entre els danys causats al poble i les emissions que emeten les empreses. També argumenten que no hi ha cap llei que reguli aquesta qüestió. I, Finalment, que les empreses es van associar de forma lícita ja que així ho preveu la llibertat d'expressió recollida a la primera esmena de la Constitució d'Estats Units d'Amèrica.

Els demandants en contra de la moció per desestimar el cas, van indicar que la seva demanda es va interposar perquè s'havia causat un dany públic i que només demanen al Tribunal que resolgui la controvèrsia establint una compensació econòmica i que, a més a més, en quant a l'associació de les empreses, la primera Esmena de la Constitució no protegeix l'associació il·lícita, ni les conductes enganyoses o acusacions falses. Els demandants poden presentar el cas davant dels Tribunals perquè no és necessari especificar quina emissió en particular ni en quin moment s'ha causat el dany a la comunitat.

L'any 2009 el Tribunal va resoldre a favor de les empreses perquè considerava que els arguments que havien proposat eren correctes, però, els habitants del poble van apel·lar davant del Tribunal novè del Circuit d'Apel·lacions i l'any 2012 va resoldre desestimant, altre cop, l'apel·lació i reiterant el que s'havia dit en la instància inferior.

El mateix any 2012, el poble de Kivalina va sol·licitar que es tornés a revisar el cas davant de tots els jutges del Tribunal d'apel·lacions però aquesta petició va ser rebutjada i l'any 2013 es va instaurar una apel·lació enfront a la Cort Suprema però aquesta ve rebutjar considerar la petició⁴⁷.

Per tant, ens trobem amb una situació causada per un desastre ambiental i provocada per la degradació ambiental que no planteja una resolució jurídica favorable, i per tant, els habitants d'aquest poble indígena es troben desemparats.

La forma en la que s'ha de realitzar la reubicació d'aquests pobles encara no està establerta per cap comunitat i tampoc hi ha unes pautes jurídiques concretes que donin solució a aquests conflictes⁴⁸. Aquestes persones no podran habitar més en el seu territori ja que la degradació ambiental dificulta la supervivència en aquell punt del planeta i, per tant, es podrien plantejar demanar la condició de refugiat climàtic.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ CERRILLO, Antonio. "El deshielo en primera fila". Revista Magazine (2016) La Vanguardia. 10 d'abril, cit. *supra*, p. 24-32.

L’informe del Programa de les Nacions Unides pel Medi Ambient (en endavant PNUMA) de l’any 1985 i elaborat per Essam El-Hinnawi, defineix als refugiats climàtics com “aquells individus que han estat temporalment desplaçats a causa de perills naturals i accidents industrials, que han estat permanentment desplaçats per grans projectes econòmics de desenvolupament, o que s’han vist obligats a emigrar pel mal processament i dipòsit de residus tòxics”.

El concepte de refugiat climàtic s’ha de posar en relació amb el desarrelament d’aquestes persones que perden l’idioma com a forma d’expressió de les idees i els sentiments, la feina que desenvolupava en aquella comunitat, la familiaritat del fer quotidià, entre d’altres⁴⁹.

Per tant, es pot concloure que les modificacions ambientals que es duen a terme sense respectar el dret humà al medi ambient sa també es produeixen vulnerant el dret a la participació de les poblacions afectades en la presa de decisions que afectin a la modificació del medi natural i que la compensació que es pugui retribuir de forma posterior per minimitzar els danys i perjudicis causats, mai podrà contemplar els desplaçaments, el desarrelament i la pèrdua cultural que pateixen els refugiats climàtics⁵⁰.

Les persones amb menys recursos han de suportar les polítiques públiques que són discriminatòries i que comporten, en molts casos, la degradació ambiental. Són les més vulnerables ja que el fet de ser pobre implica en sí mateix tenir vulnerat tots els drets humans.

La relació entre pobresa i medi ambient no es dona només en el món rural sinó també a les zones urbanes on es vulneren drets humans com són el dret a la salut, a l’habitatge, a l’aigua potable o el dret a l’educació.

A les zones rurals sorgeixen factors com els processos de desertificació, sequeres, inundacions, esgotament de recursos pesquers i altres modificacions ambientals. Per contra, a les zones urbanes hi ha grans assentaments irregulars que es troben situats a prop de zones industrials, zones on són freqüents les inundacions o altres fenòmens naturals,

⁴⁹ BORDENAVE, Sofia. “Informe sobre derechos humanos en América”. [en línea]. *cit supra*, p.38-43.

⁵⁰ *Ibid.*

zones propenses a agafar malalties, entre moltes altres conseqüències derivades de la degradació ambiental⁵¹.

Els Estats, la societat i la indústria, s’ha de posar d’acord i planificar de forma conjunta una estratègia que permeti desenvolupar mesures de prevenció, d’actuació i reparació en el cas que es produeixi un desastre ambiental. En aquest sentit, és necessari crear consciència a la societat perquè en seran els principals afectats i s’han de crear polítiques que permetin deixar-los-hi a les generacions futures una mà de recursos naturals com els que hi ha en l’actualitat o inclús millorar-los o bé augmentar-los. Un cop ha sorgit el desastre ambiental i ha afectat a una sèrie de persones, s’haurà de buscar la manera de recompensar pels danys i perjudicis que se’ls hi ha pogut ocasionar i alhora indemnitzar i sancionar a aquells que han contribuït al deteriorament del medi ambient⁵².

En aquest sentit, parlem de mesures de protecció i de sanció en relació a les catàstrofes naturals provocades a causa de la destrucció del medi ambient.

2.3. L’impacte econòmic.

Els recursos naturals són limitats, però que en canvi, el desenvolupament econòmic té límits insuperables constituïts per la tolerància i la compatibilitat ambientals, de tal manera que els béns ambientals comencen a tenir un valor.

El creixement econòmic que no respecta les limitacions imposades per la naturalesa constitueix una sèrie de perills que seran estudiats per l’economia, en tant que estudiarà per què les persones (consumidors, firmes, organitzacions sense ànim de lucre i entitats de govern) prenen decisions sobre recursos que són molt valuosos, sense tenir en compte les conseqüències ambientals que poden sorgir a *posteriori*. D’altra banda, l’economia també estudiarà com es poden canviar les polítiques econòmiques de tal manera que

⁵¹ BENIGNIO VALDÉS, Mariana. “Derecho humano a un medio ambiente sano”. *Revista de derecho de la Universidad de Montevideo*. [en línia].

<<http://revistaderecho.um.edu.uy/wp-content/uploads/2012/12/Blengio-Derecho-humano-a-un-medio-ambiente-sano.pdf>> [Consulta 03-05-16].

⁵² FLORENT, Marcellesi; MARTINEZ, Rosa. *Reconocer y proteger a los refugiados climáticos*. Cit. *supra*.

s'equilibrin els impactes ambientals que provoquen les necessitats humanes amb les necessitats pròpies de l'ecosistema⁵³.

Per regular jurídicament i dotar de protecció al medi ambient en l'àmbit econòmic, s'han de crear noves normes, principis i tècniques jurídiques, donat que fins al moment, s'ha entès que el medi ambient és un valor en el camp de l'ètica, tot i que s'ha convertit en un bé econòmic del que se'n pot determinar una competència i derivar un conflicte d'interessos. Per donar resposta a aquesta falta de regulació, el que s'ha fet és imposar una sèrie d'impostos i subsidis a les emissions, estàndards de qualitat i als permisos negociables de descàrregues.

En aquest sentit, s'ha de trobar l'equilibri entre els costos i les mesures que s'han d'implementar per crear una societat sostenible. Els projectes d'inversió, els incentius de mercat i les mesures reglamentàries per millorar el medi ambient i disminuir la vulnerabilitat han de ser adequades i econòmicament proporcionades.

La necessitat de determinar els impactes físics i socials dels desastres i de quantificar-ho econòmicament i també s'han d'avaluar els costos i beneficis que comporten les accions sostenibles. Un dels problemes que poden sorgir són les limitacions dels governs locals, especialment aquells que obstrueixen la participació i la col·laboració de la població local ja que es necessitarà de més esforços per a impulsar que els governs reorientin el pressupost municipal, els preparatius i la prevenció dels desastres⁵⁴. Per tant, es necessita d'un incentiu econòmic que permeti fomentar mesures ambientalment sostenibles.

Els danys a les collites i a la producció alimentària, les sequeres, els riscos per a la salut i els fenòmens meteorològics extrems com les tempestes i els huracans lligats a la degradació ambiental, comportaran impactes econòmics que cada cop seran més greus i a la vegada causaran grans impactes socials⁵⁵.

En conclusió, el desenvolupament humà està afectant als paràmetres de la biosfera i en conseqüència se'n deriva la degradació ambiental, pel que els poders públics s'han de

⁵³ FERNÁNDEZ ARIAS, Luis Miguel. "El derecho al ambiente saludable: bases teóricas y su regulación en nuestra Constitución y Constituciones regionales". *Revista jurídica Cajamarca*. [en línea] Círculo de estudios ius filosóficos Cajamarca.

< <http://www.derechoycambiosocial.com/RJC/Revista10/ambiente.htm> > [Consulta: 29-04-16]

⁵⁴ GREENPEACE. *Frenemos el cambio climático*. [en línea] 2016. < <http://www.greenpeace.org/espana/es/Trabajamos-en/Frenar-el-cambio-climatico/> > [Consulta: 18-02-16]

⁵⁵ *Ibid.*

posar d'acord per trobar solucions que disminueixin els riscos tant per les persones, com per les espècies animals i vegetals, i per la conservació dels recursos naturals a través de la creació de normativa jurídica que limiti les conductes perilloses i estableixi mecanismes de protecció i de garantia pel dret humà al medi ambient sa.

3. La relació del dret humà al medi ambient sa amb altres drets humans

Els impactes abans descrits afecten al benestar i al correcte desenvolupament de l'ésser humà. Per aquest motiu, el dret humà al medi ambient sa és un dret inherent a les persones que es relaciona amb altres drets humans de forma indirecta, és a dir, que en la majoria dels casos tal com es veurà més endavant, no s'expressa el dret al medi ambient de forma explícita en la redacció dels textos legals, però se'l reconeix de forma directa o indirecta per l'especial vinculació que hi té dins de l'àmbit d'actuació d'altres drets humans⁵⁶.

El dret humà al medi ambient sa, s'ha de posar en relació amb el dret a viure que està estretament lligat amb el dret a la vida, és a dir, a existir d'una forma digna. També es relaciona amb el dret a l'alimentació, el dret a la salut, el dret a un habitatge digne, el dret al desenvolupament espiritual i físic, el dret a la salut mental, el dret a la pau i el dret al desenvolupament. Així mateix, és un dret que es troba estretament vinculat als drets dels pobles com a subjectes de dret internacional. No es pot establir només en l'àmbit intern dels Estats sinó que s'ha de projectar en el marc internacional i d'una manera global, en tant que el medi ambient és una realitat global i que els problemes de degradació ambiental es manifesten, consegüentment de forma general. Tots els individus tenen la responsabilitat de prevenir i accionar contra la mala utilització dels recursos naturals, establint unes mesures mínimes, tot i que després també s'ha de regular de forma general, actuant de forma conjunta per arribar a un mateix fi⁵⁷.

⁵⁶ FREITAS SANTOS, Roberta. *Desarrollo sostenible, derechos humanos y medio ambiente*. [en línia] <https://porticolegal.expansion.com/pa_articulo.php?ref=248> [Consulta: 28-04-16]

⁵⁶ NUESTRO FUTURO COMÚN [en línia]. <<http://www.ayto-toledo.org/medioambiente/a21/BRUNDTLAND.pdf>> [Consulta: 29-04-16]

⁵⁷ FRANCO DEL POZO, Mercedes. *El derecho humano a un medio ambiente adecuado*. Universidad de Deusto, Instituto de derechos humanos. Cuadernos Deusto de Derechos Humanos. Bilbao: 2000. p. 50-52.

En aquest treball es fa especial èmfasi als drets més importants que es troben estretament condicionats a la qualitat ambiental: el dret humà a la vida, a la salut i al desenvolupament.

3.1. *El dret a la vida.*

El dret humà al medi ambient sa és un dret directament vinculat al dret a la vida, que consisteix en gaudir dels paràmetres biosfèrics que es necessiten per poder desenvolupar-la. El dret al medi ambient sa es projecta sobre un bé determinat com és la biosfera en el que s'expressa el dret a la vida i el dret a viure, ja que es tracta un dret humà necessari per a “l’expressió de la personalitat, la manifestació de la dignitat i la seguretat humana entesa en la seva accepció genèrica, global i comprensiva”⁵⁸.

El valor moral del dret a la vida és un contingut indiscutible del dret humà al medi ambient sa, i es veu reflectit jurídicament en tant que la seva protecció resulta un dels pilars fonamentals de qualsevol sistema jurídic a través de les garanties constitucionals i penals. Aquest és un dret absolut, per tant, és inalienable i inderrotable, però a la vegada és un dret relatiu i, per tant, resulta disponible pel titular en determinades circumstàncies⁵⁹. El dret a la vida deriva del dret a l’assistència sanitària, així com el dret al medi ambient sa deriva del dret a la seva protecció. L’existència d’un delictes ecològic en molts ordenaments, indica que es protegeix un bé i un dret independent de l’acció protectora de l’Estat⁶⁰.

El dret a la vida es troba recollit a la Declaració Universal de Drets Humans⁶¹, al Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals⁶², al Conveni Europeu de Drets

⁵⁸ GROS ESPIELL, Héctor. “*El derecho al medio ambiente y las generaciones futuras*” en homenaje al prof. Mateo Magariños de Mello. Universidad Católica de Uruguay: 2002. p. 125-174.

⁵⁹ GASCÓN ABELLÁN, Marina. *Los derechos fundamentales. El derecho a la vida*. Ed. Tirant lo Blanch. València, 2015. p. 31-34.

⁶⁰ LOPERENA ROTA, Demetrio. *Los derechos al Medio Ambiente adecuado y a su protección*. [en línea] <<http://www.corteidh.or.cr/tablas/17126a.pdf>> [consulta: 05-05-16].

⁶¹ Declaració Universal dels Drets Humans 1948 (BOE [en línea] núm. 243, de 10 de octubre de 1979, páginas 23564 a 23570). <<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1979-24010>> [Consulta: 05-05-16].

⁶² Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics fet a Nova York el 17 de desembre del 1996 (BOE [en línea] núm. 103, de 30 de abril de 1977, páginas 9337 a 9343) <https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1977-10733> [Consulta: 05-05-16].

Humans⁶³, al Protocol de San Salvador⁶⁴ i a la Carta Africana de Drets de l’Home i del Ciutadà⁶⁵.

L’art. 3 de la Declaració Universal de Drets Humans de l’any 1948 (a partir d’ara, DUDH) estableix que “tota persona té dret a la vida, a la llibertat i a la seguretat de la seva persona”.

Així mateix, aquest dret es regula a l’art. 6 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics de 19 de desembre de 1966 (en endavant, PIDCP), en concret, l’art. 6.1, que estableix que “El dret a la vida és inherent a la persona humana. Aquest dret estarà protegit per la llei. Ningú podrà ser privat de la vida arbitràriament [...]”⁶⁶.

El Comitè de Drets Humans, de l’observació d’aquest article subratlla que el dret a la vida és inherent a la persona humana i que s’ha de protegir per llei. D’altra banda, l’art. 6 del PIDCP afirma que ningú podrà ser privat de la vida arbitràriament, pel que considera que els Estats no només han de prendre mesures per evitar i sancionar els actes que vulnerin i violin aquest dret, sinó que a més, han de procurar que les seves pròpies forces de seguretat garanteixin aquest dret i no actuïn de forma arbitrària. A més, els Estats han d’establir mesures concretes i eficaces per evitar la desaparició d’individus⁶⁷.

En l’àmbit regional de la protecció internacional del dret humà a la vida es troba regulat al Conveni Europeu de Drets Humans (a partir d’ara, CEDH), concretament, l’art. 2 fa

⁶³ Conveni Europeu per la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals. (BOE [en línia] número 243, de 10 de octubre de 1979).

<<http://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1979-24010> > [Consulta: 05-05-16].

⁶⁴ Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador), (OAS [en línia]).

<<http://www.oas.org/juridico/spanish/tratados/a-52.html> > [Consulta: 05-05-16].

⁶⁵ Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles, de 27 de juny del 1918 (UNTS [en línia] I-26363).

<<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201520/volume-1520-I-26363-English.pdf> > [Consulta: 05-05-16].

⁶⁶ Art 6 PIDCP. “El dret a la vida es inherent a la persona humana. Aquest dret estarà protegit per la llei. Ningú podrà ser privat de la vida arbitràriament. 2) Els països que no hagin abolit la pena capital només es podrà imposar la pena de mort pels delictes més greus i de conformitat amb les lleis que estiguin en vigor en el moment de cometre’s el delicte [...]. 3) Quan la provocació de la vida constitueixi delicte de genocidi es tindrà entès que res del disposat en aquets article excusarà als Estats Part del compliment de cap de les obligacions assumides en virtut de les disposicions de la Convenció per la prevenció i la sanció del delicte de genocidi. 4) Tota persona condemnada a mort tindrà dret a sol·licitar l’indult o la commutació de la pena. La amnistia, l’indult o la commutació de la pena capital podran ser concedits en tots els casos. 5) No s’imposarà la pena de mort per delictes continguts per persones menors de 18 anys d’edat, ni se li aplicarà a les dones en estat de gravidesa. 6) Cap disposició d’aquest article podrà ser invocada per un Estat Part en el present Pacte per demorar o impedir l’abolició de la pena capital.”

⁶⁷ BOU FRANCH, Valentín. Curso de Derecho Internacional de los Derechos Humanos. Ed. Tirant lo Blanch. 2ª ed. València: 2010. p. 79-81.

referència explícita al dret a la vida i es pot relacionar amb l’art. 3 referent a la prohibició de la tortura i amb l’art. 8 que fa referència al respecte a la vida privada i familiar. L’art. 2.1 CEDH, en concret, regula que “El dret de tota persona a la vida està protegit per la Llei. Ningú podrà ser privat de la seva vida intencionadament, excepte en l’execució d’una condemna que imposi pena capital dictada per un tribunal al reu d’un delictes pel que la llei estableixi aquesta pena. [...]”. Aquesta disposició, l’art. és un dels pilars fonamentals del CEDH, ja que garanteix el dret a la vida i estableix els casos en que es pot infligir la mort d’acord amb el Conveni. En aquest sentit, s’ha de destacar, que tots els països que formen part d’aquest Conveni han abolit la pena de mort excepte Rússia que l’ha establert de forma moratòria. Segons el professor Bou, “El Consell d’Europa demana com a un dels requisits per als països que en volen entrar a formar part, que assumeixin el compromís d’abolir la pena capital”⁶⁸.

L’art. 8 referent al dret al respecte a la vida privada i familiar, protegeix no només a l’individu en aquests camps, sinó també al seu “domicili i a la correspondència contra les ingerències arbitràries dels poders públics”⁶⁹.

En el marc de l’Organització d’Estats Americans (a partir d’ara, OEA), el dret al medi ambient sa està regulat de forma directa i conjunta amb el dret a la vida, concretament, l’art. 11 del Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (en endavant Protocol de San Salvador⁷⁰) estableix que “tota persona té dret a viure en un medi ambient sa i a comptar amb els serveis públics bàsics”. L’apartat segon del mateix article indica que “els Estats part promouran la protecció, preservació i millora del medi ambient”.

A la Carta Africana de Drets Humans de l’any 1986, el dret a la vida es regula a l’art. 4 quan indica que “els éssers humans són inviolables. Tot ésser humà tindrà dret al respecte de la seva vida i a la integritat de la seva persona. Ningú pot ser privat d’aquest dret arbitràriament”⁷¹.

En aquest sentit, el dret humà a viure en un medi ambient sa, troba la seva raó de ser en la tercera de les generacions i combina tots els seus elements. D’una banda, el deure

⁶⁸ *Op.cit.* p. 107- 112.

⁶⁹ *Op.cit.* p. 118- 120.

⁷⁰ Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador), (OAS [en línia]). *op. cit.* art.11.

⁷¹ Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles. *op. cit.* art. 4.

d’abstenció dels Estats a efectes de no inhibir el seu exercici, i d’altra banda, la necessitat d’actuació estatal per promoure la creació de polítiques de desenvolupament i defensa de la protecció del medi ambient amb la col·laboració de la Comunitat Internacional, la qual cosa, fa imprescindible l’existència de polítiques de desenvolupament ambiental que promoguin la protecció del medi ambient i dels recursos naturals⁷².

El dret a viure en un medi ambient sa, com a projecció del dret a la vida, es troba estretament vinculat al concepte de solidaritat, que es defineix per Bellever Capella com a “la consciència conjunta de drets i obligacions, que sorgeix de l’existència de necessitats comuns, de similituds, de reconeixement de la identitat, que precedeixen a les diferències sense pretendre la seva violació, és l’element essencial d’aquests drets: el dret al medi ambient, el dret al patrimoni comú de la humanitat, el dret al desenvolupament i el dret a la pau”⁷³. Aquest dret implica un deure de solidaritat entre els individus, els Estats, els pobles i la humanitat en general.

3.2. *El dret a la salut.*

El dret a la salut es vincula a la supervivència de la humanitat i, per tant, també es relaciona amb el dret a la vida i amb el dret al medi ambient, ja que si aquest es deteriora pot arribar a afectar a la salut de les persones a través de la contaminació de l’aigua, l’aire, les sequeres i les conseqüències derivades de l’augment de les temperatures.

L’art. 25 de la DUDH fa referència a que “tota persona té dret a un nivell de vida adequat que li asseguri, així com a la seva família, la salut i el benestar, i en especial la alimentació, la vestimenta, l’habitatge, l’assistència mèdica i els serveis socials necessaris; té així mateix dret a l’assegurança en cas d’atur, malaltia, invalidesa, viudetat, bellesa i altres casos de pèrdua dels seus mitjans de subsistència per circumstàncies independents a la seva voluntat. La maternitat i la infància tenen dret de cura i assistència especials. Tots els nens, nascuts del matrimoni o fora del matrimoni, tenen dret a igual protecció social”⁷⁴.

⁷² BENIGNIO VALDÉS, Mariana. Revista de derecho de la universidad de Montevideo. *Cit. supra*.

⁷³ BELLVER CAPELLA, Vicente. *Ecología de las razones a los derechos*. Editorial Comares, Granada, 1994, p. 280.

⁷⁴ Declaració Universal dels Drets Humans 1948 (BOE [en línia] núm. 243, de 10 de octubre de 1979, páginas 23564 a 23570). *op. cit.* art. 25.

L’art. 7 del PIDCP regula que “ningú serà sotmès a tortures ni a penes o tractes cruels, inhumans o degradants. En particular, ningú serà sotmès sense el seu lliure consentiment a experiments mèdics o científics”. Tanmateix, l’art. 12 del mateix Pacte estableix que “els Estats Part en el present pacte reconeixen el dret de tota persona al gaudi del més alt nivell possible de salut física i mental [...]”⁷⁵.

L’art. 10 del Protocol de Sant Salvador, indica que “tota persona tindrà dret a la salut, entesa com el gaudi del més alt nivell de benestar físic, mental i social” [...]”⁷⁶. I que segons els professors Boyle i Anderson, “Per tal de garantir l’exercici d’aquest dret, els Estats Part hauran de prendre mesures que incloguin la prevenció de malalties endèmiques, malalties laborals i altres tipus de malalties”⁷⁷.

Finalment, a la Carta Africana de Drets Humans el dret a la salut es troba recollit a l’art. 16, quan estableix que “tot individu tindrà dret a gaudir del millor estat físic i mental possible. Els Estats que han signat la present Carta prendran les mesures necessàries per protegir la salut del seu poble i assegurar-se de que reben assistència mèdica quan estan malalts”⁷⁸.

3.3. *El dret al desenvolupament.*

El dret al desenvolupament es vincula per primera vegada amb el Dret Humà al Medi Ambient a la Declaració de Río sobre Medi Ambient i Desenvolupament de l’any 1992 (a partir d’ara Declaració de Rio), quan proclama el dret al desenvolupament com un dret humà propi i el relaciona de forma molt estreta amb la protecció del medi ambient, de tal forma que s’exerceixi el dret al desenvolupament sense posar en perill l’ecosistema global. Aquesta Declaració, tot i no ser un instrument jurídicament vinculant, s’ha concebut com a un document de referència normativa pel desenvolupament tant del Dret internacional del medi ambient, com del dret humà a un medi ambient sa.

⁷⁵ Art. 7 PIDCP. (BOE [en línia] núm. 103, de 30 de abril de 1977, páginas 9337 a 9343) <https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1977-10733> [Consulta: 29-04-16].

⁷⁶ Protocolo Adicional a la Convención Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador), (OAS [en línia]). *op. cit.* art. 10.

⁷⁷ BOYLE, Alan (director) ANDERSON, Michael; Robin Churchill. *Human Rights approaches to environmental protection*. Ed. Clarendon Paperbacks. Nova York: 1996. p. 103-106. Cap. 5. “Environmental Rights in existing Human Rights Treaties”.

⁷⁸ Carta Africana de Drets Humans. *op. cit.* art 16.

El dret al desenvolupament s’inclou al Principi 3 de la Declaració de Rio, quan s’estableix que “el dret al desenvolupament s’ha d’exercir de tal manera que respongui equitativament a les necessitats del desenvolupament i ambientals de les generacions presents i futures”, per tant, es demana que el desenvolupament tingui en compte el medi ambient, de tal forma que sigui un desenvolupament sostenible⁷⁹. Aquest Principi es relaciona alhora amb el Principi 4 de la mateixa Declaració, quan s’indica que: “amb la finalitat d’aconseguir el desenvolupament sostenible, la protecció del medi ambient haurà de constituir una part integrant del procés al desenvolupament i no podrà considerar-se de forma aïllada”.

El desenvolupament sostenible, preconitzat per l’informe Bruntland, i acollit per la Declaració de Río, persegueix tres objectius principals, que busquen reduir les vulnerabilitats, anteriorment analitzades, per tal de minimitzar els impactes negatius a nivell social, econòmic i ecològic, que genera la degradació ambiental. L’objectiu del paradigma del desenvolupament sostenible és evolucionar cap a una economia ambiental, consistent en buscar l’eficiència de la utilització dels recursos i el creixement quantitatiu, sense comprometre les condicions de la durabilitat del medi ambient per satisfer les necessitats de les generacions presents i les futures. D’altra banda, té la finalitat social i cultural de promoure la limitació de la pobresa mantenint els sistemes socials i culturals existents i promovent l’equitat i igualtat social. Finalment, es preocupa de la preservació dels sistemes físics i biològics, que proporcionen recursos naturals i que serveixen com a suport de la vida de les persones⁸⁰.

L’informe “El nostre futur comú”, altrament conegut per l’informe Brundtland, adoptat en el marc de la Comissió Mundial sobre el Desenvolupament sostenible, l’any 1987, “planteja la possibilitat d’obtenir un creixement econòmic basat en polítiques de sostenibilitat i expansió de la base dels recursos ambientals”⁸¹.

El desenvolupament sostenible es troba estretament vinculat amb el dret a la solidaritat, ja que s’ha de basar en un procés solidari que permeti aconseguir uns nivells mínims de

⁷⁹ GÓMEZ ISA, Felipe. *El derecho al desarrollo como derecho humano*. [en línia] Instituto de Derechos Humanos Pedro Arrupe de la Universidad de Deusto.

<<http://observatoridesc.org/files/cap11.pdf>> [Consulta: 03-05-16]

⁸⁰ FREITAS SANTOS, Roberta. *Desarrollo sostenible, derechos humanos y medio ambiente*. Cit. supra.

⁸¹ NUESTRO FUTURO COMÚN [en línia]

<<http://www.ayto-toledo.org/medioambiente/a21/BRUNDTLAND.pdf>> [Consulta: 29-04-16]

desenvolupament a totes aquelles persones que no compten amb les necessitats bàsiques i essencials cobertes. Segons aquest paradigma de desenvolupament, s'ha de fomentar que l'evolució tecnològica compti amb el respecte del medi ambient i estigui en sintonia amb l'ecosistema, alhora que promogui un procés equitatiu, tot garantint la capacitat d'accedir als recursos naturals per part de totes les persones i assegurar la disponibilitat de les energies no renovables per a les generacions futures ⁸².

Amb excepció de la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles, cap tractat internacional d'àmbit universal ha reconegut de forma expressa el dret al desenvolupament, però tot i no estar recollit convencionalment de forma expressa, segons Gómez Isa, es pot deduir de diferents instruments internacionals de caràcter convencional com la Carta de les Nacions Unides i els Pactes Internacionals de Drets Humans, que es complementen a través de les resolucions i declaracions de l'Assemblea General de les Nacions Unides⁸³.

4. La necessitat de regular el dret humà al medi ambient sa

La necessitat de regular el medi ambient sa com un nou dret humà sorgeix a partir de la creixent degradació de la que està essent objecte el medi ambient i que s'exterioritza a través de fenòmens o catàstrofes naturals a causa de la mala utilització dels recursos ambientals. Per tant, la regulació del dret a un medi ambient sa té per objectiu que l'ésser humà tingui el dret de viure amb harmonia amb la naturalesa, per aquest motiu, sorgeix la necessitat de protegir-lo i, en conseqüència, si no hi hagués un notable deteriorament del medi no caldria protegir-lo a través dels drets humans⁸⁴.

El punt de partida de la destrucció del medi ambient aflora amb la Revolució Industrial, moviment que va sorgir a la segona meitat del s. XVIII. L'ésser humà ha anat desenvolupant noves tecnologies i ha dut a terme una forma de vida que, d'una banda, ha tingut un creixement i un avenç en tots els àmbits i, alhora, ha produït un deteriorament del medi ambient ja que per progressar ha utilitzat, no sempre de forma racional, els

⁸² FREITAS SANTOS, Roberta. *Desarrollo sostenible, derechos humanos y medio ambiente. cit. supra.*

⁸³ GÓMEZ ISA, Felipe. *El derecho al desarrollo como derecho humano. cit. supra.*

⁸⁴ Franco del Pozo, Mercedes. *El derecho humano a un medio ambiente adecuado. cit. supra.*

recursos naturals de manera que s'estan esgotant, entre altres causes, per la contaminació de l'aigua, del sòl i de l'aire⁸⁵.

Les relacions entre l'ésser humà i el Planeta porten a que el primer vulgui inexplicablement sobreexplotar els recursos naturals, sense tenir en compte les conseqüències negatives que en puguin derivar en un futur, i sense tenir en compte que els recursos són limitats. D'aquí que hagi sorgit una consciència generalitzada, que ha impulsat una resposta cada cop més vigorosa de la societat per tal de reconduir aquesta situació i, en l'àmbit del dret, s'ha fet a través de respostes jurídiques, entre elles, la més destacable és la concepció del medi ambient sa com un dret humà. De manera que, si s'ha reconegut formalment el dret humà al medi ambient sa és perquè s'ha acceptat de forma general que els éssers vius estan en perill de no poder seguir gaudint-lo i que, per tant, s'ha d'actuar de forma ràpida per salvaguardar-lo⁸⁶.

Històricament, el vincle entre drets humans i medi ambient quedava en un segon pla, donat que s'entenia que els drets humans estaven, gairebé de forma exclusiva, vinculats a la dignitat de la persona, de manera que no ressaltava la importància del medi, donat que la comunitat jurídica no havia reaccionat de la forma més adequada a la dimensió del problema, però és cert que, l'estat de la naturalesa és condició *sine qua non* per a la vida humana, ja sigui a nivell individual com social. L'estat de la naturalesa ve condicionat per l'activitat humana, la qual cosa significa que la degradació ambiental afecta al benestar de les persones i, per tant, afecta de forma directa a la salvaguarda dels drets humans. D'altra banda, la degradació ambiental, provocada per la conducta humana, genera responsabilitats i obligacions de reparar els danys causats. A més a més, els problemes ambientals derivats de la degradació ambiental també generen situacions que perduren en el temps i que són de difícil reparació, afectant als col·lectius humans més vulnerables⁸⁷.

La preocupació pel medi ambient i el procediment per a que es reconegui com un dret humà, encara no ha acabat, ja que tant el reconeixement formal en el Dret internacionals com el reconeixement que se'n fa als ordenaments jurídics interns, tenen encara un llarg camí per a desenvolupar i consolidar aquest nou dret com a un dret humà. Els drets

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ LOPERENA ROTA, Demetrio. *Los derechos al Medio Ambiente adecuado y a su protección. Cit.supra.*

⁸⁷ ORELLANA, Marcos. A. *Derechos Humanos y Ambiente: desafíos para el Sistema Interamericano de Derechos Humanos*. [en línia]

<http://www.ciel.org/Publications/Morellana_DDHH_Nov07.pdf> [Consulta: 03-05-16].

humans legitimen el sistema social, que es valora a través del seu reconeixement i aplicació pràctica, i tota aspiració política tracta de reconduir-se als drets humans⁸⁸.

El fonament del dret humà al medi ambient sa radica en la dignitat de la persona, en tant que quan es vulnera el medi ambient s'està afectant a la dignitat de la persona. Així, es troba vinculat també amb el dret a la vida però no només fa referència a la inviolabilitat de la vida sinó al dret de viure amb una qualitat de vida mínima que depèn del medi ambient i que s'entén que ha de ser un medi sa pel que s'ha de protegir i conservar. En aquest sentit, es pot establir una vinculació entre el medi ambient i les persones, ja que per aconseguir una mínima qualitat de vida no es pot sacrificar el medi, per tant, no existiria l'ésser humà sense un medi ambient sa, la qual cosa demana que es garanteixi a les generacions futures un medi que no estigui deteriorat⁸⁹.

Si es reconeix el dret al medi ambient sa com un dret humà, es dota de força i garantia, reforçant alhora els altres drets que es reconeixen a les persones i nacions. D'altra banda, el dret al medi ambient sa reconeix a les generacions futures el que s'anomenen drets intergeneracionals, per tant, és una condició per a que puguin existir i es pugui gaudir d'altres drets humans no només en l'actualitat sinó en un futur⁹⁰.

Els titulars d'aquest dret són totes les persones i es tracta tant d'un dret tant individual com col·lectiu simultàniament, tot i que el seu exercici és comú i d'intensitat equivalent. La tutela d'aquest dret es podrà realitzar tant de forma individual com col·lectiva sense que el nombre d'individus qualifiqui l'efectivitat de la tutela. Desprèn una universalitat de la titularitat del dret que a la vegada comporta una sèrie de deures, pel que sorgeixen obligacions de solidaritat, en la que la legitimació per a sol·licitar la tutela judicial en cas de vulneració correspondrà a qualsevol dels titulars tant de forma individual com col·lectiva. Els animals i les plantes són béns jurídics protegits, qualitat diferent a la que ostenten les persones com a titulars del dret⁹¹. El medi ambient sa és un dret vinculat a la pròpia vida humana i que es reconeix com un dret humà que necessita de la creació d'instruments jurídics, així com lleis i la protecció i tutela per part dels Poders Públics.

⁸⁸LOPERENA ROTA, Demetrio. *Los derechos al Medio Ambiente adecuado y a su protección. cit. supra.*

⁸⁹FERNÁNDEZ ARIAS, Luis Miguel. El derecho al ambiente saludable: bases teóricas y su regulación en nuestra Constitución y Constituciones regionales. *cit. supra.*

⁹⁰FOY, Pierre. Derecho Internacional Ambiental. Pontificia Universidad de Perú ed. Fondo: 2003, *op. cit.* p. 91-106.

⁹¹LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado. cit. supra.* p. 75.

En canvi, el gaudi d'aquest dret no depèn dels sistemes polítics o socials, per tant, es pot dir que no prové de l'activitat humana sinó que prové de la pròpia naturalesa⁹².

L'Estat ha de desenvolupar certes activitats envers el medi ambient, això com procurar la seva protecció, prevenir el seu deteriorament i la seva restauració, en el cas que no s'hagin complert les dues primeres condicions. Des de la perspectiva jurídica, la restauració del medi ambient és la menys important, tot i que ho pugui semblar des d'un punt de vista naturalista o polític. No es tracta d'aconseguir una biosfera perfecta, ja que resultaria complicat, el que es pretén és protegir la biosfera existent a través dels drets de tercera generació.

Es produeix una violació de l'ordenament jurídic ambiental quan no es respecten els criteris determinats pel dret positiu, en tant que no s'eludeix la necessitat d'establir un criteri que orienti al legislador i al jutge sobre quan ens trobem enfront una actuació que posa en risc els paràmetres de la biosfera. Per veure si una acció humana vulnera o no el medi ambient s'utilitza una tècnica consistent en analitzar si la mateixa actuació hagués donat lloc a conseqüències negatives per la biosfera si tots els éssers humans haguessin dut a terme la mateixa acció. En el cas que una acció no es pugui imputar a un individu sinó que es tracti d'una acció col·lectiva, a nivell local, regional o estatal, es farà la corresponent ponderació utilitzant la mateixa tècnica⁹³.

Els límits de l'exercici del dret humà al medi ambient no són límits convencionals sinó que, en aquest cas, són límits naturals que provocaran una disminució en el gaudi de la persona que està exercint el seu dret al medi ambient sa.

El dret humà al medi ambient sa compleix amb les següents característiques:

L'objecte del Medi Ambient radica en que el dret humà al medi ambient sa es projecta sobre uns paràmetres físics i biològics que es donen actualment en el nostre planeta i que es vincula directament amb la supervivència de l'espècie⁹⁴. Es tracta d'un dret que tenen les persones i no un dret que pertanyi exclusivament al Medi Ambient. Es parla del dret

⁹² LOPERENA ROTA, Demetrio. *Los derechos al Medio Ambiente adecuado y a su protección. cit. supra.* p. 8.

⁹³ LOPERENA ROTA, Demetrio. *Los derechos al Medio Ambiente adecuado y a su protección. cit. supra.* p. 6.

⁹⁴ *Ibid.*

a que les persones adequin les seves relacions amb la naturalesa de tal forma que l'home es pugui desenvolupar en un medi saludable.

Es parla d'un dret recíproc que es té amb les generacions futures, ja que s'ha de garantir el medi ambient saludable a les generacions que vindran per tal de que es puguin desenvolupar d'acord amb els recursos naturals existents.

És alhora un dret individual i col·lectiu perquè el medi ambient és un bé comú a totes les persones que s'ha de plantejar des del punt de vista global i que reconeix interessos col·lectius que tenen per objecte la conservació, la defensa i la millora de l'entorn natural.

El medi ambient és un dret que requereix primer la tutela, no dels interessos, sinó del bé ambiental i a partir d'aquest punt és quan es determinen les posicions jurídiques de les persones individuals. La qualificació de l'ambient com a bé jurídic i el seu reconeixement s'entrellacen en algun moment de tal manera que, quan el legislador exercita la seva funció, el bé ambiental acaba sent l'objecte determinat del dret humà al medi ambient⁹⁵.

Hi ha moltes normes que regulen el dret humà al medi ambient, tot i que en molts casos no es troba inserit als ordenaments jurídics de forma explícita encara que es deriva d'altres drets, com el dret a la dignitat, a la vida o el dret a la salut, però el principal problema que pateix aquest dret és la falta d'aplicació. Tots els Estats del món disposen d'instruments legislatius que regulen el dret humà al medi ambient sa, però les normes segueixen sense complir-se ja que existeixen tot tipus de respostes per evadir aquesta reglamentació. No n'hi ha prou amb reconèixer el dret humà al medi ambient sa sinó que se'l ha de dotar de contingut i establir les modalitats per al seu exercici. En aquest sentit, es planteja el problema de l'efectivitat del dret humà al medi ambient sa⁹⁶.

Es tracta d'un dret de tercera generació que es troba estretament vinculat amb altres drets com és el de la solidaritat. És un dret nou ja que sorgeix al S.XX i prové de la era tecnològica o drets de la societat global. És un dret col·lectiu i universal que precisa de col·laboració internacional, pel que es tracta d'un dret, el bé jurídic del qual, afecta a un grup indeterminat de persones amb un interès comú. En aquest sentit, necessita del

⁹⁵ FERNÁNDEZ ARIAS, Luis Miguel. El derecho al ambiente saludable: bases teóricas y su regulación en nuestra Constitución y Constituciones regionales. *cit. supra*.

⁹⁶ FREITAS SANTOS, Roberta. *Desarrollo sostenible, derechos humanos y medio ambiente. cit. supra*.

⁹⁶ Nuestro Futuro común [en línea]

<<http://www.ayto-toledo.org/medioambiente/a21/BRUNDTLAND.pdf>> [Consulta: 29-04-16]

compliment de les prestacions per part de l'Estat i també de tota la comunitat internacional. Alhora engloba també el dret al desenvolupament mitjançant la lliure disposició dels recursos naturals propis i el respecte al desenvolupament sostenible per aconseguir qualitat de vida.

L'etapa actual de globalització, que enfonsa les seves arrels en decisions polítiques adoptades en els anys setanta del segle passat, pot presentar un risc cert per a molts dels avenços aconseguits en matèria de drets humans perquè les decisions i els mètodes d'acció econòmica que la impulsen s'ajusten als paràmetres d'una ideologia predominant. En aquests termes, l'increment de les desigualtats socials que no són objecte de compensació per mitjà de polítiques socials actives repercuteixen en la garantia efectiva dels drets econòmics, socials i culturals. L'exigibilitat dels drets humans és un tema capital en l'efectivitat dels drets humans i una de les claus per evitar el deteriorament d'aquests és que el conjunt del planeta es centri en el reforçament dels mecanismes d'exigibilitat política i jurídica, i la capacitat dels ciutadans per accedir-hi⁹⁷.

La professora Franco del Pozo, considera que “el dret humà al medi ambient sa es desenvolupa com un dret humà individual, col·lectiu i universal amb característiques que poden sorgir de drets civils i polítics, així com d'altres que poden sorgir de drets socioeconòmics i culturals, i també els de solidaritat, vocació comunitària o de tercera generació”⁹⁸.

Els principis d'aquest dret són la indivisibilitat i la interdependència. Té una vessant interna o regional, que s'explicarà en el següent capítol a través del marc jurídic del Consell d'Europa, el Sistema Inter americà i el Sistema Africà, i una vessant internacional que es projectarà de la mateixa manera en el capítol II a través de la Declaració Universal de Drets Humans, el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals i la regulació del Dret al Medi Ambient continguda a la Declaració d'Estocolm que es va dur a terme l'any 1972 i a la Declaració de Rio de Janeiro de l'any 1992.

⁹⁷ ESTAPÀ SAURA, Jaume. *El proceso de internacionalización de los Derechos Humanos*. Material docente de la UOC. P07/73049/02231.

⁹⁸ FRANCO DEL POZO, Mercedes. *El derecho humano a un medio ambiente adecuado*. cit. *supra*.

CAPÍTOL II.

EL RECONeixEMENT JURÍDIC INTERNACIONAL DEL DRET HUMÀ AL MEDI AMBIENT SA

1. Introducció

Es fa necessari un mínim d'uniformitat a les legislacions ambientals perquè quan s'incorpora el medi ambient sa, com a dret humà, el que s'està fent és permetre (de forma lícita, legal i amb garantia individual) és procedir a la destrucció del medi ambient de forma legalitzada, de tal manera que no es resol el fons del problema, és a dir, no s'eliminen els factors que provoquen la degradació ambiental sinó que es normativitzen, per tant, caldrà que els sistemes d'àmbit regional actuïn d'acord amb el que s'estableix als sistemes internacionals⁹⁹.

D'acord amb el professor Foy “Des del 1960 aquests dos àmbits (dret humà i medi ambient) tenien un desenvolupament paral·lel vinculant-se amb una freqüència cada cop més gran”¹⁰⁰, de tal manera que finalment es va acabar establint el medi ambient com un dret humà propi i que pel seu caràcter de dret humà, podem afirmar que és un dret del que en disposa tota la humanitat, incloent a tots els pobles i individus.

Dins del marc jurídic internacional, el dret humà al medi ambient sa, es troba regulat a la DUDH i al PIDESC.

L'any 1948 l'Organització de les Nacions Unides va proclamar la DUDH de la que no se'n fa referència alguna al dret humà al medi ambient però tot i així ha servit de referent per a posteriors relacions internacionals per la defensa dels drets humans. D'altra banda, el dret humà al medi ambient es deriva de l'art. 12 del PIDESC que s'analitza a continuació.

La Declaració de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà del 1972¹⁰¹ (en endavant, Declaració d'Estocolm) i la Declaració de la Conferència de les Nacions

⁹⁹ FRANCO DEL POZO, Mercedes. El derecho humano a un medio ambiente adecuado. cit. supra. p.18.

¹⁰⁰ FOY, Pierre. Derecho Internacional Ambiental. Pontificia Universidad de Perú ed. Fondo: 2003, pp. 91-106.

¹⁰¹ Declaració de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà del 1972, (Declaració d'Estocolm) [en línia].

<<http://www.ambiente.gov.ar/infoteca/aea/descargas/estocolmo01.pdf>> [Consulta: 05-05-16].

Unides sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament del 1992 (a partir d’ara, Declaració de Rio) complementen a la DUDH i al PIDESC.

La Declaració d’Estocolm, estableix el dret dels homes a “gaudir d’unes condicions de vida satisfactòries en un ambient la qualitat del qual li permeti viure amb dignitat i benestar”¹⁰² i s’estableix el “deure solemne de protegir i millorar el medi ambient per les generacions presents i futures”¹⁰³.

La Declaració de Rio, consolida en el seu Principi 1 que “els éssers humans constitueixen el centre de les preocupacions relacionades amb el desenvolupament sostenible. Tenen dret a una vida saludable i productiva amb harmonia amb la naturalesa”.

En l’àmbit dels sistemes regionals de protecció dels drets humans, també es reconeix el dret humà al medi ambient sa, a través de diverses provisions en el marc jurídic del sistema europeu, interamericà i africà.

En el cas regional europeu, el Consell d’Europa és l’òrgan encarregat de promoure i protegir els Drets Humans, i ho fa a través del Conveni Europeu per la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals, de 4 de novembre del 1950¹⁰⁴.

En l’àmbit regional americà, si bé la Declaració Americana de Drets i Deures de l’Home¹⁰⁵ no conté específicament cap article sobre el Dret humà al medi ambient sa, la protecció d’aquest dret s’obté al connectar-se amb la defensa d’altres drets que es poden exercitar de forma directa.

En aquest àmbit regional també cal tenir en compte un altre instrument, que sí regula explícitament el medi ambient com un dret humà, és el Protocol Addicional a la Convenció Americana de Drets Humans en l’àrea dels Drets Econòmics, Socials i culturals del Salvador de l’any 1988 (Protocol de San Salvador)¹⁰⁶. Al respecte, és important esmentar que l’art. 11 fa referència al dret al medi ambient de forma explícita.

¹⁰² Declaració de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà del 1972, (Declaració d’Estocolm) *Op. Cit.* Principi 1.

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ Conveni Europeu per la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals. (BOE [en línia] número 243, de 10 de octubre de 1979). *cit. supra.*

¹⁰⁵ Declaració Americana sobre Drets i Deures de l’Home de 30 d’abril del 1948 (UNTS [en línia] I-449) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2030/volume-30-I-449-English.pdf>> [Consulta: 29-04-16]

¹⁰⁶ Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador), (OAS [en línia]). *cit. supra.*

En l'àmbit regional africà, la Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles de 1981¹⁰⁷ (a partir d'ara, CADHP) regula en l'art. 24 que “tots els pobles tenen el dret a un satisfactori medi ambient favorable al seu desenvolupament”.

En el marc del reconeixement jurídic en l'àmbit internacional, es farà referència a la regulació del dret humà al medi ambient sa, establerta a la Declaració Universal dels Drets Humans (1948), al Pacte Internacional sobre Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966), a la Declaració de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà (Declaració d'Estocolm, 1972) i a la Declaració de Rio sobre Medi Ambient i Desenvolupament (Declaració de Rio de Janeiro, 1992).

2. Marc jurídic en l'àmbit internacional

2.1. La Declaració Universal dels Drets Humans (1948).

La Carta de les Nacions Unides es refereix “al desenvolupament i estímul del respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals de tots”, no determina de forma clara quins són els drets humans i llibertats fonamentals, pel que es feia necessària una Declaració de l'Assemblea General, mitjançant la qual va crear al mateix any, la Comissió de Drets Humans que va tenir entre les seves funcions la creació de la Declaració Universal de Drets Humans que no és obligatòria pels Estats membres de les Nacions Unides¹⁰⁸.

Al respecte, és important remarcar que la DUDH no disposa de cap mecanisme de control jurídic ni de reclamació dels particulars a instàncies internacionals.

Segons Medrano, el dret humà al medi ambient sa, entès com “el dret a gaudir d'un medi ambient saludable i no degradat, a respirar aire pur, a disposar d'aigua neta i aliments no contaminats, no es recull de forma explícita a la Declaració Universal de Drets Humans”¹⁰⁹ perquè quan es va aprovar l'any 1948 no hi havia consciència ambiental, ja que no existien els anomenats drets de tercera generació i no hi havia la necessitat de

¹⁰⁷ Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles. *cit. supra*.

¹⁰⁸ PASTOR RIDRUEJO, José A. *Curso de Derecho internacional público y organizaciones internacionales*. Ed. Tecnos, Madrid: 2015, 19ª ed., p.213-217.

¹⁰⁹ MEDRANO, Anna. *¿Existe el derecho humano al medio ambiente?* [en línea] United explanations, 2015.

<<http://www.unitedexplanations.org/2015/06/26/existe-el-derecho-humano-al-medio-ambiente/>>
[Consulta: 27-03-16]

garantir un dret humà al medi ambient sa, tot i que es pot deduir del dret a la salut i del dret a la vida continguts a l'article 25 de la DUDH¹¹⁰. És a dir, la DUDH estableix una primera base en la que s'hi podria reconèixer el dret humà al medi ambient sa, quan es refereix, en l'art. 25, a que “tota persona té el dret a un nivell de vida adequat que li asseguri, així com a la seva família, la salut i el benestar[...]”.

Els drets de tercera generació, volen fomentar la solidaritat i la seva finalitat és promoure les relacions pacífiques i constructives per tal de fer front als problemes actuals als que s'enfronten les persones i que fins ara no havien estat regulats, com poden ser el dret al desenvolupament, el dret a la pau, el dret a l'autodeterminació dels pobles, el dret a la protecció de les dades personals, o el dret al patrimoni comú de la humanitat, entre d'altres. Aquests, es poden considerar implícits en el redactat de la DUDH¹¹¹ en la mesura que en el seu Preàmbul es fa referència al compromís dels pobles per promoure el progrés social i a elevar el nivell de vida dins del dret a la llibertat entès des d'un punt de vista ampli.

Segons Amnistia Internacional “La DUDH és el resultat d'un procés evolutiu d'un moment històric determinat, pel que és coherent considerar que el seu contingut podria millorar-se”¹¹² perquè les circumstàncies històriques han evolucionat així com ha evolucionat la mateixa societat, per tant, els problemes que es puguin derivar actualment de la violació de certs drets no són els mateixos que eren fa unes dècades i s'haurien d'incorporar a la DUDH per tal de fer-los efectius. Aquest fenomen és el que ha succeït amb els drets de tercera generació, que es deriven d'altres drets continguts a la Declaració, però que no estan regulats pròpiament com a tals per més fer efectiva la seva aplicació.

La DUDH es tracta d'un text susceptible de modificació, per tant, es pot anar actualitzant i adequant a les circumstàncies i necessitats que van sorgint i, de fet, s'ha anat millorant a través de diverses declaracions acompanyades en molts casos de convencions, acords i pactes internacionals.

¹¹⁰ AMNISTIA INTERNACIONAL. *La Declaración Universal de los derechos humanos. Los derechos de tercera generación*. [en línia] Al Catalunya, Grup d'Educació. <<http://www.amnistiacatalunya.org/edu/es/historia/dh-futuros.html>> [Consulta: 27-03-16].

¹¹¹ Declaració Universal dels Drets Humans 1948 (BOE [en línia] núm. 243, de 10 de octubre de 1979, páginas 23564 a 23570). *cit. supra*.

¹¹² AMNISTIA INTERNACIONAL. *La Declaración Universal de los derechos humanos. Los derechos de tercera generación*. *cit. supra*. [Consulta: 04-05-16].

La DUDH és caracteritzada pel principi d'universalitat, contingut en els seus articles 1 i 2, que fan referència a la llibertat, a la igualtat i a la dignitat, en tant que tots els éssers humans tenen reconeguts els drets i llibertats que es proclamen en aquesta Declaració sense cap tipus de distinció.

El dret humà al medi ambient sa es deriva de forma indirecta de l'art. 22 de la DUDH¹¹³, quan fa referència a que totes les persones tenen el dret a la satisfacció dels seus drets econòmics, socials i culturals indispensables per a la seva dignitat i el desenvolupament de la seva personalitat.

Un altre dret especialment vinculat al dret humà al medi ambient sa és el que es troba recollit a l'art. 25 de la DUDH i del que se n'ha fet referència al Capítol I d'aquest treball, quan es parla del dret a la vida i el dret a la salut, ja que “tota persona té dret a un nivell de vida adequat que li asseguri, així com a la seva família, la salut i el benestar [...]”. Per tant, per tal de que es pugui desenvolupar aquest dret i fer-se efectiu en tota la seva dimensió, és necessari que les persones gaudeixin d'un hàbitat natural que es correspongui amb un medi ambient saludable i equilibrat.

L'art. 27 de la DUDH¹¹⁴ permet invocar el dret humà al medi ambient per tal de protegir-lo i garantir-lo, en tant que fa referència al “dret de tota persona a prendre part lliurement de la vida cultural de la comunitat [...]”. Segons Medrano, alguns governs consideren que la cultura i les tradicions locals haurien de prevaldre enfront a la universalitat recollida com un dels principis fonamentals d'aquesta Declaració¹¹⁵.

En definitiva, tot i que no hi ha cap article a la DUDH que reguli específicament el dret humà al medi ambient sa, es pot invocar la seva efectivitat a través de l'article 22, referent als drets econòmics, socials i culturals, que permeten la dignitat i el desenvolupament de les persones. Alhora també es pot vincular a l'art. 25 relatiu a garantir un nivell de vida adequat, per tant, es fa necessari el manteniment del medi ambient d'una forma sana i equilibrada i, finalment, es pot invocar a través de l'article 27, relatiu al dret de les

¹¹³ En concret, l'art. 22 de la DUDH estableix que “Tota persona, com a membre de la societat, té dret a la seguretat social i, a obtenir, mitjançant l'esforç nacional i la cooperació internacional, a compte de l'organització i els recursos de cada Estat. La satisfacció dels drets econòmics, socials i culturals, indispensables a la seva dignitat i al lliure desenvolupament de la seva personalitat”.

¹¹⁴ Segons l'art. 27 de la DUDH, “Tota persona té dret a prendre part lliurement a la vida cultural de la comunitat, a gaudir de les arts, a participar en el progrés científic i als beneficis que d'ell en resultin. Tota persona té dret a la protecció dels interessos morals i materials que li corresponguin per raó de produccions científiques, literàries o artístiques de que sigui autora”.

¹¹⁵ MEDRANO, Anna. *¿Existe el derecho humano al medio ambiente? cit. supra.*

persones a prendre part en les decisions de la vida cultural de la comunitat, pel que tindrien el dret de decidir sobre aquelles activitats que es duen a terme a la seva comunitat, que són perjudicials per al medi ambient i que, en conseqüència provoquen la degradació ambiental amb els riscos afegits que comporta tant per a la seva salut com pel seu entorn.

2.2. *El Pacte Internacional sobre Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966).*

El 3 de gener de l'any 1966 es va aprovar el PIDESC¹¹⁶, que fa referència als drets econòmics, socials i culturals. Aquests, es troben més vinculats al medi ambient que no pas els drets civils i polítics, recollits al Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics. Per exemple, el dret a treballar en un medi saludable, es troba recollit al PIDESC i fa referència explícita al medi ambient, tot i així, es troba vinculat a altres drets, com són el dret a la salut o el dret a viure en condicions dignes.

Els mitjans de protecció dels drets continguts en aquest pacte són de caràcter intergovernamental i radiquen en formes de submissió d'informes que es dirigeixen al Secretari General de les Nacions Unides que els transmet al Consell Econòmic i Social per sotmetre'ls a examen, i si ho considera oportú, ho remet a la Comissió de Drets Humans per l'estudi i les recomanacions de caràcter general, tal i com s'indica a l'art. 19 del PIDESC.

Per a les peticions de caràcter individual es va establir un Protocol que va entrar en vigor el 5 de maig de l'any 2015 i en tot cas, “el resum dels informes, les preguntes i les observacions es fan constar a l'informe presentat al Consell Econòmic i Social, i a l'Assemblea General”¹¹⁷ que pot ser de caràcter públic per tal de fer pressió moral i política, la qual cosa genera l'eficàcia del sistema.

En matèria de control, el Pacte no conté només disposicions processals sinó també institucionals, ja que crea un òrgan anomenat Comitè de Drets Humans format per 18

¹¹⁶ Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics fet a Nova York el 17 de desembre del 1996 (BOE [en línia] núm. 103, de 30 de abril de 1977, páginas 9337 a 9343). *cit. supra*.

¹¹⁷ MORENILLA RODRÍGUEZ, Jose M^a. *Los sistemas para la protección internacional de los derechos humanos*. Centro de publicaciones del ministerio de justicia. Madrid: 1986. p. 36-75.

persones que actuen a títol individual i que són escollides a través d’una conferència dels Estats que formen part del Pacte. El Comitè té unes funcions específiques i es diferencia de la Comissió de Drets Humans.

L’art. 7 del PIDESC¹¹⁸ estableix que els Estats Part reconeixen el dret de totes les persones a gaudir de les condicions de treball equitatives i satisfactòries que garanteixin, en especial, la seguretat i la higiene al treball. Aquest dret, es pot relacionar amb el dret al medi ambient sa, perquè es considera que el lloc de treball no ha d’estar exposat a contaminació.

Es necessari posar en relació l’art. 7 amb l’art. 2 del PIDESC que fa referència a les obligacions generals i als compromisos adquirits pels Estats en el marc d’aquest Pacte. S’utilitza un sistema de denúncia per garantir el compliment de les obligacions dels Estats Part, de tal manera que es sotmetran a informes periòdics per tal de revisar com estan duent a terme les mesures adoptades respecte als drets establerts en aquest Pacte, i es realitzarà conforme al que estableix l’art. 16, és a dir, el Consell Econòmic i Social examinarà aquests informes i farà recomanacions que remetrà als organismes especialitzats de les Nacions Unides.

L’article 11 reconeix el dret de tota persona a un nivell de vida adequat per ell mateix i per la seva família que millori les seves condicions d’existència. Aquest dret ve determinat per l’obligació dels Estats continguda a l’article 2. Segons Boyle i Anderson, “des d’un punt de vista mediambiental, podria suposar l’obligació dels Estats de reduir la contaminació de l’aigua i de l’atmosfera o la reducció de la contaminació acústica”¹¹⁹.

En relació amb el dret a la salut, l’art. 12.1 del PIDESC¹²⁰ reconeix el dret de tota persona al gaudi del més alt nivell possible de salut física i mental i per a garantir-ho exigeix als Estats la millora en tots els seus aspectes de la higiene del treball i del medi ambient¹²¹.

¹¹⁸ Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, fet a Nova York el 30 d’abril del 1977 (BOE [en línia] núm. 103, de 30 de abril de 1977, pàgines 9343 a 9347). *op. cit.* art. 7.

¹¹⁹ BOYLE, Alan (director) ANDERSON, Michael; Robin Churchill. Human Rights approaches to environmental protection. Ed. Clarendon Paperbacks. Nova York: 1996. p. 100-101. Cap. 5. “Environmental Rights in existing Human Rights Treaties”.

¹²⁰ Art 12. PIDESC. “Els Estats part en el present Pacte reconeixen el dret de tota persona al gaudi del més alt nivell possible de salut física i mental”.

¹²¹ Art 12.1. PIDESC. (BOE [en línia], núm. 103, de 30 d’abril del 1977, pàgines 9343 a 9347) < https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1977-10734 > [Consulta: 03-05-16]

Els Estats, per tant, hauran de reduir o eliminar algunes formes de contaminació, per tal de poder millorar i protegir el medi ambient.

En aquest sentit, es pot concloure que, tot i que no s'expressa de forma directa un dret humà al medi ambient sa, es troba contingut al PIDESC el dret a treballar en un entorn laboral segur, saludable i decent, i el dret a unes condicions de vida dignes, els quals ens aproximem a la garantia del Dret humà al medi ambient sa.

2.3. La Declaració de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà. (Declaració d'Estocolm, 1972).

L'any 1972 es celebra la Conferència Internacional de les Nacions Unides sobre el Medi Humà¹²² a Estocolm que culmina amb l'adopció de la Declaració d'Estocolm en la que s'hi reflecteixen nombrosos problemes ambientals, que avui en dia encara es troben sense solucionar¹²³. Aquest es el primer cop en el que es debaten els problemes ambientals, posant de relleu la importància que té la protecció ambiental pels éssers humans i pels altres éssers vius que conformen el Planeta, la qual cosa deriva amb una consciència política ambiental sobre la naturalesa global de les amenaces que pateix el medi ambient i en aquet moment, és quan s'impulsa la protecció ambiental a través del Dret.

El dret humà al medi ambient sa es deriva de l'art. 1 de la Declaració d'Estocolm sobre el Medi Humà del 1972, que estableix que " L'home té el dret fonamental a la llibertat, a la igualtat i al gaudi de les condicions de vida adequades en un medi de qualitat que li permeti portar una vida digna i gaudir del benestar i té la solemne obligació de protegir i millorar el medi per les generacions presents i futures"¹²⁴. Tot i això, s'ha de fer constar que la Declaració d'Estocolm no és d'obligat compliment, ja que no té caràcter vinculat, per tant, no genera obligacions que hagin de seguir tots els Estats, però a la pràctica aquesta Declaració ha generat un consens dins del Dret internacional del medi ambient. Conseqüentment, els Estats han inclòs als seus ordenaments jurídics interns, les Recomanacions i Principis que es deriven d'aquesta Declaració.

¹²² Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà, reunida a Estocolm del 5 al 16 de juny del 1972.

<<http://www.unep.org/geo/geo3/spanish/040.htm> > [Consulta: 29-04-16]

¹²³ LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado*. op. cit. p. 25-40.

¹²⁴ Declaració de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà del 1972, (Declaració d'Estocolm) op. cit. art 1.

La Declaració conté un total de vint-i-quatre principis relacionats amb la conservació i la protecció del medi ambient. Fa referència a la protecció i a la millora del medi ambient, considerant-lo una qüestió fonamental que afecta al benestar dels pobles i al desenvolupament econòmic del món. Es tracta, per tant, d'un desig dels pobles i un deure de tots els governs¹²⁵.

D'altra banda, segons Machiado, “els països en vies de desenvolupament no en surten gaire ben parats a la Declaració d'Estocolm, ja que sembla que suggereixi que el subdesenvolupament sigui el causant dels problemes ecològics”¹²⁶.

2.4. La Declaració de Rio sobre Medi Ambient i Desenvolupament (Declaració de Rio de Janeiro, 1992).

L'any 1992 es va celebrar a Rio de Janeiro la Conferència de les Nacions Unides sobre Medi Ambient i Desenvolupament¹²⁷, coneguda com Cimera de la Terra, on es van reunir els Caps d'Estat i de Govern de gairebé tots els països del món. En aquesta Cimera es va reflectir les opinions contràries entre els països a l'hora de crear una política ambiental coherent a nivell global però es va aconseguir arribar a diversos acords, entre ells, es va crear la Declaració de Rio¹²⁸.

Els governs adquireixen compromisos per tal d'assegurar el Dret humà a un medi ambient sa a través dels Principis continguts a la Declaració de Rio, en especial, el principi 1, estableix que “tots els éssers humans constitueixen el centre de les preocupacions relacionades amb el desenvolupament sostenible. Tenen dret a una vida saludable i productiva amb harmonia amb la naturalesa”¹²⁹. En aquest sentit, es reconeix a ls éssers humans com el centre de les preocupacions per al desenvolupament sostenible i es fa

¹²⁵ MORENILLA RODRÍGUEZ, Jose M^a. *Los sistemas para la protección internacional de los derechos humanos*. Centro de publicaciones del ministerio de justicia. Madrid: 1986. *Cit. supra*.

¹²⁶ MACHIADO, Jorge. *¿Qué es la Declaración de Estocolmo?* [en línia] Apuntes Jurídicos. Abril 2009. <<http://jorgemachicado.blogspot.com.es/2009/04/que-es-la-declaracion-de-estocolmo-de.html>> [Consulta: 03-05-16]

¹²⁷ Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà, reunida a Estocolm del 5 al 16 de juny del 1972. *cit. supra*.

¹²⁸ Declaració de Rio sobre Medi Ambient i Desenvolupament. (Nacions Unides [en línia]). <<http://www.un.org/spanish/esa/sustdev/documents/declaracionrio.htm>> [Consulta: 09-05-16]

¹²⁹ Principi 1. Declaració Rio. “Els éssers humans constitueixen el centre de les preocupacions relacionades amb el desenvolupament sostenible. Tenen dret a una vida saludable i productiva en harmonia amb la naturalesa”.

referència al dret a una vida saludable, que es desenvolupi en un context d’harmonia amb la naturalesa.

Així mateix, el Principi 10 de la Declaració de Rio¹³⁰ “marca un pas significatiu en el desenvolupament dels drets de totes les persones al procediment en relació amb la protecció del medi ambient”¹³¹. Aquest principi recull la idea d’Estat part iniciada a la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Ambient, que es basa en el concepte de participació a tots els nivells, tant nacional com internacional. En aquest sentit, s’ha de fer referència a la importància del concepte de la democràcia participativa en el context ambiental ja que, sense aquesta, el concepte de desenvolupament sostenible no tindria sentit.

Mentre que la participació és l’aspecte més rellevant a destacar del Principi 10 de la Declaració de Rio, s’ha de fer referència als drets en concret que es reflecteixen en aquest principi, com és el dret a l’accés a la informació i la participació ciutadana en la presa de decisions que sembla que només es puguin aplicar a nivell nacional. En l’àmbit de la participació, la cooperació es troba reconeguda com el mecanisme més adequat i efectiu amb el que es permet resoldre els problemes ambientals. D’altra banda, els drets a l’efectiva participació s’haurien d’estendre a nivell internacional i específicament, a les institucions internacionals establertes per fer front a aquests problemes¹³².

¹³⁰ El Principi 10 de la Declaració de Rio estableix que “La millor manera de tractar les qüestions ambientals és amb la participació de tots els ciutadans interessats, al nivell que els hi correspongui. En el pla nacional, tota persona haurà de tenir accés adequat a la informació sobre el medi ambient del que disposin les autoritats públiques, inclosa la informació sobre els materials i les activitats que suposen perill per a les seves comunitats, així com la oportunitat de participar als processos de presa de decisions. Els Estats hauran de facilitar i fomentar la sensibilització i la participació de la població posant la informació a disposició de tots. Haurà de proporcionar-se accés efectiu als procediments judicials i administratius, entre aquests la reestructuració dels danys i els recursos pertinents”.

¹³¹ BOYLE, Alan (director) ANDERSON, Michael; Robin Churchill. Human Rights approaches to environmental protection. *Op. cit.* 134-135.

¹³² Traducció de l’autora. BOYLE, Alan; ANDERSON, Michael. *Human Rights approaches to environmental protection*. Ed. Clarendon Paperbacks. Nova York: 1996, pp. 133- 135.

3. Marc jurídic en l'àmbit regional

El marc jurídic en l'àmbit regional, s'afrontarà des del punt de vista del sistema jurídic europeu, interamericà i africà de protecció dels drets humans, a través de l'anàlisi de la Convenció europea de drets humans i llibertats fonamentals (Convenció Europea de Drets Humans, 1950), de la Declaració Americana de Drets i Deures de l'Home (Bogotà 1948), de la Convenció Americana sobre Drets Humans (Pacte de San José), del Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador) i de la Carta Africana dels Drets de l'Home i dels Pobles (1981).

4. El sistema jurídic europeu de protecció dels drets humans

Els òrgans de les Nacions Unides han considerat que la creació de les institucions en l'àmbit regional per a dur a terme certes funcions relacionades amb els Pactes formalitzats en el marc de les Nacions Unides és apropiada i que la Comissió Europea de Drets Humans i la interamericana s'han vist reconegudes en les pròpies institucions de les Nacions Unides i s'han arribat a examinar qüestions de competència entre aquestes i el Comitè de Drets Humans de les Nacions Unides en aplicació de l'art. 52.2 del Protocol facultatiu al PIDESC.

Actualment, existeixen diversos sistemes regionals amb un alt nivell de perfeccionament i s'han establert organismes per a determinats drets, de forma limitada, que exerceixen una activitat de control sobre els mateixos¹³³.

4.1. La Convenció europea de drets humans i llibertats fonamentals (Convenció Europea de Drets Humans, 1950).

A Europa, la promoció i la protecció dels drets humans està adquirint un desenvolupament cada cop més important a través del Conveni Europeu de Drets Humans i les Llibertats Fonamentals fet a Roma el 4 de novembre de 1950¹³⁴, en el marc del primer Consell

¹³³ MORENILLA RODRÍGUEZ, Jose M^a. *Los sistemas para la protección internacional de los derechos humanos. op. cit.* p. 64.

¹³⁴ Conveni Europeu per la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals. (BOE [en línia] número 243, de 10 de octubre de 1979). *cit. supra*.

d'Europa i després en el de les Comunitats Europees. El Conveni és el resultat de la identitat política de la integració europea, en el qual, el Tribunal de Justícia de les Comunitats ha reafirmat que l'ordre jurídic comunitari està fonamentat en el respecte als Drets Humans.

Després de la segona Guerra Mundial, van començar a sorgir diversos moviments basats en la unitat europea i un d'aquests grups es va reunir a la Haia l'any 1948 on es va iniciar la creació d'Europa unida que es va sotmetre al Consell de Ministres de la ja creada Unió d'Europa Occidental (en endavant UEO)¹³⁵.

França i Bèlgica van proposar la creació d'una Assemblea Parlamentària que gaudís de poders de forma àmplia i, d'altra banda, el Regne Unit va proposar la creació d'un Comitè de Ministres que disposés de poders exclusius de coordinació. El Consell d'Europa va sorgir de l'Estatut de Londres el 5 de maig de l'any 1949¹³⁶ (en endavant Estatut), una institució en la que hi apareixien els dos òrgans proposats, és a dir, l'Assemblea Parlamentària i el Comitè de Ministres¹³⁷.

El Consell d'Europa amb seu a Estrasburg, és un organisme que realitza les funcions de coordinació i no pas d'integració, i la seva actuació consisteix en examinar els assumptes que siguin d'interès comú, concloure acords i elaborar accions conjuntes (art 1.b Estatut)¹³⁸.

El Consell d'Europa es fonamenta en la democràcia pluralista i parlamentària, en l'Estat de Dret i en el respecte cap als drets humans, així s'estableix en el preàmbul i a l'art 3¹³⁹.

L'art. 1 fa referència a les finalitats del Consell d'Europa que es basen en una unió o vincle estret entre els seus membres per tal de “promoure i garantir els ideals, valors i

¹³⁵ BONDIA GARCIA, David. *El sistema europeo de protección de los derechos humanos. El Tribunal Europeo de Derechos Humanos*. Material Docente de la UOC. P07/73049/02235.

¹³⁶ Estatut del Consell d'Europa, fet a Londres el 5 de maig de 1949. (BOE [en línia] núm. 51, de 1 de marzo de 1978).

<<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1978-5972>> [Consulta: 03-05-16].

¹³⁷ PASTOR RIDRUEJO, José A. *Curso de Derecho internacional público y organizaciones internacionales*. Ed. Tecnos, Madrid: 2015, 19ª ed. p.856-859.

¹³⁸ Art 1.b. Estatut. “Aquesta finalitat perseguirà a través dels òrgans del Consell mitjançant l'examen dels assumptes d'interès comú, la conclusió dels acords i la conclusió d'una acció conjunta als camps econòmics, social, cultural, científic, jurídic i administratiu, així com la salvaguarda i la major efectivitat dels drets humans i les llibertats fonamentals”.

¹³⁹ Art 3. Estatut. “Cadascun dels membres del Consell d'Europa reconeix el principi de l'imperi del dret i el principi en virtut del qual qualsevol persona que es trobi sota la seva jurisdicció ha de gaudir dels drets humans i de les llibertats fonamentals, i es compromet a col·laborar sincera i activament en la consecució de la finalitat definida al capítol primer”.

principis que constitueixen un patrimoni comú per tal d'afavorir els àmbits de l'economia, la societat, la cultura, els avenços científics, jurídics i administratius".

El Comitè de Ministres és l'òrgan principal del Consell d'Europa i així ho estableix l'art. 13 de l'Estatut. Està format pels representants dels Estats membre (en endavant EEMM), és dir, pels Ministres d'afers exteriors de cada país, disposant d'un vot cadascun d'ells. És la institució encarregada d'escollir els membres del Tribunal Europeu de Drets Humans d'entre uns candidats que s'han escollit prèviament pels EEMM.

El Consell d'Europa en matèria de drets humans es divideix entre drets civils i polítics, reconeguts a la Convenció més significativa del Consell d'Europa, és a dir, a la Convenció de drets humans de 4 de novembre de 1950 de Roma, referent a establir els drets i llibertats fonamentals de les persones però també a establir els mecanismes internacionals propis per a garantir la seva protecció eficaç. D'altra banda, els drets econòmics, socials i culturals, es troben protegits per la Carta Social Europea de 18 d'octubre del 1961 a Turí¹⁴⁰.

Aquests no són els únics mecanismes de protecció de drets humans en l'àmbit europeu, ja que des dels inicis de la Unió Europea, s'han anat incorporant nous països que tenen problemes diferents respecte als drets humans que han fet necessària la creació d'òrgans que col·laborin en la protecció dels drets humans. En aquest sentit, parlem de l'Assemblea Parlamentària, el Comitè de Ministres i el Comissari Europeu de Drets Humans.

L'any 1950 el Consell d'Europa va signar el Conveni Europeu per la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals, i les tradicions constitucionals dels Estats Membres.

El Tribunal de Justícia de la Comunitat Econòmica Europea, en un principi, s'enfrontava a qüestions relacionades amb la propietat o la tutela judicial efectiva però a partir dels anys noranta, es van començar a plantejar casos relacionats amb el dret a la vida, el respecte a la vida privada i familiar, el dret a la salut... Pel que serà el Tribunal de Justícia, el que a través de les seves sentències anirà configurant un catàleg de drets fonamentals a través de tractats internacionals sobre drets humans, com el Conveni Europeu de Drets Humans i les tradicions constitucionals comuns dels Estats Membre.¹⁴¹

¹⁴⁰ PASTOR RIDRUEJO, José A. *Curso de Derecho internacional público y organizaciones internacionales*. Ed. Tecnos, Madrid: 2015, 19ª ed. p. 223-235.

¹⁴¹ ALONSO GARCÍA, Ricardo. REUTERS, Thomson (legal) Limited. *El Sistema Jurídico de la unión Europea*. Ed. Aranzadi, S.A. 2ª ed. Pamplona: 2010. p. 291- 308.

El Tractat de la Unió Europea de 7 de febrer del 1992 (a partir d'ara TUE) es va inspirar en els instruments que s'han indicat en el paràgraf anterior, en tant que fa esment en el que era l'art. F.2 a que “la Unió respectarà els drets fonamentals tal i com es garanteixen al Conveni Europeu per la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals signat a Roma el 4 de novembre de l'any 1950.

Les funcions que realitzava els Tribunal de Justícia en quan a la protecció dels drets humans, no es podrien equiparar al control que exerceix el Tribunal Europeu de Drets Humans pel que la Comunitat Europea va decidir adherir-se al Conveni Europeu de Drets Humans.

El Conveni Europeu de Drets Humans creat en el marc del Consell d'Europa, no fa cap menció al medi ambient, però aquest fet no és sorprenent ja que es va adoptar l'any 1950 quan encara no hi havia consciència social dels efectes de la degradació ambiental. El Conveni, fa referències al benestar econòmic del país però en cap cas fa referència al benestar ecològic. D'aquesta manera, declara la importància de la salut i en defensa la seva protecció però no reconeix un medi ambient saludable que permeti que la població tingui salut. Tot i així, el Tribunal Europeu de Drets Humans està introduint aspectes mediambientals a través d'altres drets humans.

5. El sistema jurídic interamericà de protecció dels drets humans

Al Sistema interamericà, s'han d'adoptar les providències de manera progressiva per tal d'aconseguir la plena efectivitat dels Drets Econòmics, Socials i Culturals. En aquest sistema regional existeix una preocupació notable per a protegir el dret humà al medi ambient sa, que es veu reflectida en el reconeixement d'aquest dret de forma directa¹⁴².

L'Organització dels Estats Americans (en endavant, OEA), és l'organisme encarregat de protegir els drets humans a través del procediment d'examen de denúncies individuals que es va institucionalitzar a la Convenció Americana de Drets Humans adoptada a San

¹⁴² ORELLANA, Marcos. Derechos Humanos y Ambiente: desafíos para el Sistema Interamericano de Derechos Humanos. [en línea]
<http://www.ciel.org/Publications/Morellana_DDHH_Nov07.pdf> [Consulta: 03-05-16].

José de Costa Rica l'any 1969¹⁴³ (en endavant Convenció de San José) i que és de caràcter obligatori.

El Dret humà al medi ambient sa no es troba regulat a la majoria dels instruments jurídics interamericans, tot i això, segons Shelton “la Comissió Interamericana i la Cort Interamericana han construït una àmplia gamma d'obligacions estatals destinades a mantenir un grau de qualitat del medi ambient que permeti gaudir dels drets garantits”¹⁴⁴.

5.1. *La Declaració Americana de Drets i Deures de l'Home (Bogotà 1948).*

La Conferència Internacional Americana que va adoptar la Carta de l'OEA¹⁴⁵, va proclamar la Declaració Americana de Drets i Deures de l'Home el 2 de maig del 1948¹⁴⁶, és a dir, es va adoptar uns mesos abans que la Declaració Universal de Drets Humans, qual cosa significa que és el primer instrument jurídic internacional relatiu a la protecció dels drets humans¹⁴⁷.

A la Declaració s'hi inclouen diversos drets, d'una banda, els drets civils i polítics, i de l'altra, els drets econòmics, socials i culturals. No obstant, tot i que s'hi fa cap referència al Dret humà al medi ambient sa, aquest dret es pot garantir a través del dret a la vida contingut a l'article 4, pel qual tothom té dret a que es respecti la seva vida i ningú podrà ser privat de la seva vida de forma arbitrària. Un altre dret especialment vinculat és l'article 5, que fa referència al dret a la integritat personal, incloent el respecte per la integritat física, psíquica i moral. Finalment, l'article 11 relatiu a la protecció de l'honor i la dignitat s'hi pot relacionar ja que “ningú podrà ser objecte d'ingerències arbitràries o

¹⁴³ Convenció Americana de Drets Humans, de 22 de novembre de 1969 (UNTS [en línia] I-17955) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201144/volume-1144-I-17955-English.pdf>>

¹⁴⁴ SHELTON, Dinah. “Derechos ambientales y obligaciones en el Sistema Interamericano de Derechos Humanos”. [en línia]. Anuario de Derechos Humanos. California: 2010.

<<http://www.anuariocdh.uchile.cl/index.php/ADH/article/viewFile/11486/11847>> [Consulta: 08-05-16]

¹⁴⁵ OEA. Departamento de derecho internacional, OEA. [en línia] *Carta de la OEA*.

<http://www.oas.org/dil/esp/tratados_A-41_Carta_de_la_Organizacion_de_los_Estados_Americanos.htm> [Consulta: 29-04-16]

¹⁴⁶ Declaració Americana sobre Drets i Deures de l'Home de 30 d'abril del 1948 (UNTS [en línia] I-449). *cit. supra*.

¹⁴⁷ BOU FRANCH, Valentín. *Curso de Derecho Internacional de los Derechos Humanos*. Ed. Tirant lo Blanch. 2ª ed. València: 2010. p. 179-181.

abusives a la seva vida privada, a la de la seva família, al seu domicili o a la seva correspondència, ni d’atacs il·legals al seu honor o reputació”.

5.2. *La Convenció Americana sobre drets humans (Pacte de San José).*

La Carta de l’Organització dels Estats Americans, signada a Bogotà el 30 d’abril de l’any 1948¹⁴⁸ proclama, entre els seus principis, el respecte als drets fonamentals de la persona humana. El propòsit de protegir aquests drets a nivell internacional va determinar l’adopció de la Convenció Americana sobre Drets Humans¹⁴⁹ signada a Costa Rica el 22 de novembre de l’any 1969. En formen part 25 Estats d’Amèrica central, Amèrica del sud i països anglòfons del Carib.

La Convenció fa referència a la protecció dels drets civils i polítics i als drets econòmics, socials i culturals, però tot i que es podria deduir que els drets que protegeix la Convenció és molt ampli, la inclusió d’aquesta categoria no és real ja que no s’ocupa tant dels problemes actuals sinó que fa referència a principis que encara s’han de desenvolupar.

El mecanisme de control del Pacte de San José es basa en la Comissió Interamericana de Drets Humans i en la Cort Interamericana de Drets Humans.

La Comissió s’encarrega d’efectuar un control de tipus polític i té capacitat per rebre reclamacions individuals, de grups de persones i d’entitats no governamentals ja que aquesta competència s’estableix de forma directa per la Convenció i no necessita reconeixement especial de l’Estat del que es tracti a l’assumpte, però sí que serà necessari el reconeixement per part de la Comissió en el cas que un Estat demandi a un altre perquè ha comès una infracció respecte a la Convenció, la qual cosa limita la operativitat de la Convenció¹⁵⁰.

Pastor Riduejo, considera que les sentències i opinions consultives de la Cort Interamericana de Drets Humans són de gran qualitat i suposen una contribució jurídica a la conformació de l’ordre públic americà en matèria de drets fonamentals.

¹⁴⁸ OEA. Departamento de derecho internacional, OEA. [en línea] *Carta de la OEA. cit. supra.*

¹⁴⁹ Convenció Americana sobre Drets Humans de 1969. *cit. supra.*

¹⁵⁰ PASTOR RIDRUEJO, José A. Curso de Derecho internacional público y organizaciones internacionales. *cit. supra.*

En aquesta Convenció tampoc s’hi fa referència explícita al Dret humà al medi ambient sa, però es pot garantir a través de l’art. 11.2, referent a la protecció de l’honor i la dignitat, en tant que “ningú podrà ser objecte d’ingerències arbitràries o abusives a la seva vida privada, a la de la seva família, al seu domicili o a la seva correspondència, ni d’atacs il·legals al seu honor o reputació”¹⁵¹. Un altre article, especialment vinculat, és el 21 relatiu al dret a la propietat privada, que en l’apartat 3 diu que “tant la usurpació com qualsevol altre forma d’explotació de l’home per l’home, hauran de ser prohibides per llei”¹⁵².

Finalment, cal fer referència a l’art. 31 en el que es permet incloure en el règim de protecció de la Convenció Americana de Drets Humans, altres drets i llibertats que no estiguin reconeguts a la pròpia Convenció, pel que sorgeix un mecanisme que permetria incloure com a Dret Humà el medi ambient sa.

5.3.El Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador).

El Protocol de San Salvador de 17 de novembre del 1988¹⁵³ es deriva de la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals¹⁵⁴.

En aquest sentit, és important destacar, que el Protocol de San Salvador reconeix estrictament el dret al medi ambient sa a l’art. 11 i estableix el següent:

“1. Tota persona té dret a viure en un medi ambient sa i a comptar amb els serveis públics bàsics. 2. Els Estats part promouran la protecció, preservació i millorament del medi ambient”.

El Protocol no conté cap definició o qualsevol altre indicació sobre el concepte de medi ambient sa, tot i que en el segon apartat, estableix el tipus de mesures que hauran de seguir

¹⁵¹ Art 11. Convenció Americana de Drets Humans, de 22 de novembre de 1969 (UNTS [en línia] I-17955). <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201144/volume-1144-I-17955-English.pdf>> [Consulta: 15-04-16]

¹⁵² Convenció Americana de Drets Humans, de 22 de novembre de 1969 (UNTS [en línia] I-17955) op. cit. art 21.

¹⁵³ Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador), (OAS [en línia]). cit. *supra*.

¹⁵⁴ Convenció Americana de Drets Humans, de 22 de novembre de 1969 (UNTS [en línia] I-17955). cit. *supra*.

els Estats per tal de conservar-lo. L'article, no només fa referència a les mesures que es poden establir de forma directa per promoure el medi ambient sinó que deixa la porta oberta a una àmplia gama de mesures que no cal que siguin necessàriament de naturalesa humana.

Per tal d'entendre adequadament la redacció de l'art. 11 del Protocol de San Salvador, és necessari fer referència als articles 1 i 2, que tracten les obligacions generals dels Estats part en relació amb els drets que s'estableixen al mateix Protocol.

L'article 1 estableix l'obligació següent:

“Els Estats Part en el present Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans es comprometen a adoptar les mesures necessàries tant a nivell intern com a nivell de cooperació entre els Estats, especialment econòmica i tècnica, fins al màxim dels recursos disponibles i tenint en compte el seu grau de desenvolupament, a fi d'aconseguir progressivament, i de conformitat amb la seva llei interna, la plena efectivitat dels drets que es reconeixen en el present Protocol¹⁵⁵”.

L'art. 2¹⁵⁶ fa referència a l'obligació dels Estats Part a adoptar Disposicions de Dret Intern tenint en compte el que s'estableix al Protocol i als seus procediments constitucionals.

De la lectura dels articles s'entén que els Estats part han de realitzar totes les activitats que puguin per a complir de forma real i eficaç amb aquest drets en relació amb els recursos dels que disposen, per tant, es pot deduir que si no disposen d'aquests recursos no caldrà que actuïn en favor de la protecció dels drets continguts al Protocol i, contràriament, si disposen de recursos i el medi humà pot millorar, han de prendre mesures al respecte. En aquesta connexió, s'han d'examinar les mesures que designa el Protocol per assegurar-se de que els Estats compleixen amb les seves obligacions¹⁵⁷.

L'art. 19¹⁵⁸ disposa que “els Estats part han de realitzar informes periòdics sobre les mesures que han adoptat per assegurar el degut respecte als drets continguts en el mateix Protocol”. Aquests informes hauran de ser revisats tant pel Consell Interamericà

¹⁵⁵ Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador), (OAS [en línia]). *op. cit.* art. 1.

¹⁵⁶ Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador), (OAS [en línia]). *op. cit.* art. 2.

¹⁵⁷ BOYLE, Alan (director) ANDERSON, Michael; Robin Churchill. Human Rights approaches to environmental protection. *op. cit.* 100-101.

¹⁵⁸ Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador), (OAS [en línia]). *op. cit.* art. 19.

econòmic i Social com pel Consell Interamericà per l'Educació, la Ciència i la Cultura que faran unes Recomanacions generals que es transmetran a l'Assemblea General de la OEA.

Robin Churchill, considera que el Protocol no especifica clarament quina és la funció de l'Assemblea General de l'OEA un cop ha rebut la Recomanació, però a la pràctica, el que fa és remetre l'informe a l'Estat part que considera que no està realitzant totes les mesures que podria dur a terme per tal de millorar el medi ambient i els altres drets que estan establerts al Protocol.

A l'apartat 7 de l'article 19¹⁵⁹, el Protocol atorga funcions a la Comissió interamericana de Drets Humans, la qual podrà formular les “observacions i recomanacions que consideri oportunes sobre la situació dels drets econòmics, socials i culturals [...]”.

Finalment, es pot concloure que l'article 11 del Protocol de San Salvador és escàs en la seva regulació del dret al medi ambient, en tant que demana a les parts que no actuïn més enllà de les seves possibilitats en relació amb els recursos dels que disposen per promoure un medi ambient saludable.

6. El sistema jurídic africà de protecció dels drets humans

La preocupació per mantenir i protegir el dret humà al medi ambient sa al continent africà és notable, ja que a diferència d'altres ordenaments, el sistema regional africà inclou, de forma directa i explícita, el dret humà al medi ambient. Aquest sistema garanteix immediatament la satisfacció dels drets Econòmics, Socials i Culturals, a través de l'establiment de mesures legislatives i altres mesures necessàries¹⁶⁰.

Al continent africà, la institució internacional de cooperació política general és l'Organització de la Unitat Africana creada per la Carta Addis-Abeba el 25 de maig de l'any 1963¹⁶¹ però aquesta no protegeix els drets humans sinó que fa referència a la lliure determinació dels pobles i altres drets de caràcter internacional, pel que es fa necessària

¹⁵⁹ Protocolo Adicional a la Convención Americana sobre Derechos Humanos en materia de Derechos Económicos, Sociales y Culturales (Protocolo de San Salvador), (OAS [en línea]). *op. cit.* art. 19.7.

¹⁶⁰ ORELLANA, Marcos. Derechos Humanos y Ambiente: desafíos para el Sistema Interamericano de Derechos Humanos. *cit. supra*.

¹⁶¹ African Union. OAU/AU Treaties, Conventions, Protocols & Charters. [en línea] Carta Addis-Abeba. <http://www.au.int/en/sites/default/files/treaties/7759-sl-oau_charter_1963_0.pdf> [Consulta: 03-05-16]

l'adopció de la Carta Africana de Drets de l'Home i dels Pobles¹⁶² que inclou no només els drets sinó també els deures i obligacions dels individus envers la societat i la seva família, l'Estat, les altres comunitats legalment reconegudes i la comunitat internacional.

L'any 1998 es crea el Tribunal Africà de Drets Humans i dels Pobles amb seu a Arusha (Tanzània), per tal de conèixer els casos de vulneració de drets humans. La competència del Tribunal és automàtica i obligatòria si estan sotmesos de forma directa per la Comissió o per l'Estat part de la nacionalitat de la víctima i les organitzacions intergovernamentals africanes. En canvi, si les reclamacions són presentades per individus o organitzacions no governamentals, el Tribunal serà competent si l'interessat ho consent¹⁶³.

A continuació, s'analitzarà la Carta Africana dels Drets de l'Home i dels Pobles del 1981, en la que es veurà reflectit el dret humà al medi ambient sa, a través de l'art 24 de la Carta referent al desenvolupament i que es relaciona amb l'art 62 que compromet als Estats a elaborar informes sobre les mesures que duen a terme en matèria de drets humans.

6.1. La Carta Africana dels Drets de l'Home i dels Pobles (1981).

La Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles¹⁶⁴, es va aprovar el 27 de juny de l'any 1981 durant la XVIII assemblea dels caps d'Estat i de Govern de l'Organització de la Unitat Africana (a partir d'ara OUA) reunida a Nairobi, Kenya. L'elaboració i l'adopció d'un instrument regional de protecció dels Drets Humans es va produir, respecte d'altres Organitzacions internacionals, amb retard. Els motius van ser que la majoria dels Estats Africans estaven governats per dictadures militars i sumits en la pobresa o en guerres civils, tot i això, molts d'ells es van vincular a instruments internacionals de protecció dels Drets Humans, com són el PIDESC i el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics¹⁶⁵.

¹⁶² Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles, de 27 de juny del 1981 (UNTS [en línia] I-26363). <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201520/volume-1520-I-26363-English.pdf> [Consulta: 03-05-16]

¹⁶³ PASTOR RIDRUEJO, José A. Curso de Derecho internacional público y organizaciones internacionales. *op. cit.* p. 243-244.

¹⁶⁴ Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles. *cit. supra*.

¹⁶⁵ BOU FRANCH, Valentín. *Curso de Derecho Internacional de los Derechos Humanos. op. cit.* p. 212-231.

A la Carta Africana dels Drets de l’Home i dels Pobles (en endavant Carta Africana), s’enuncien de forma conjunta els drets civils i polítics, i els drets econòmics, socials i culturals amb drets dels pobles, a la igualtat, a l’autodeterminació, a l’alliberament de la dominació estrangera, a la lliure disposició dels recursos naturals i a la pau, i a la seguretat¹⁶⁶.

La Carta fa referència a les mesures de protecció dels drets i crea un òrgan de control que s’anomena la Comissió, que és l’encarregat de comunicar i rebre comunicacions d’altres Estats, en cas que s’hagi produït una violació greu o massiva d’un dret humà.

“L’objectiu principal de la Carta és investigar les comunicacions i preparar un informe que elevi a l’expressada Conferència per a que aquesta decideixi si la Comissió ha de continuar la seva investigació només en el cas de que la comunicació reveli una situació de violacions massives dels drets, y com a sanció estableix la publicació de l’informe de la Comissió”¹⁶⁷.

L’art. 1 estableix que “els Estats membres de la organització de la Unitat Africana han de reconèixer els drets, deures i llibertats estipulats a la present Carta i han d’adoptar les mesures legislatives i demés mesures necessàries per donar-li efecte als mateixos”¹⁶⁸, el que implica que els drets continguts a la Carta són immediatament efectius.

L’interès particular de la Carta Africana respecte al Dret humà al medi ambient sa, radica a l’art. 24 quan determina que “tots els pobles tindran dret a un entorn general satisfactori favorable pel seu desenvolupament”¹⁶⁹. Pel que fa una referència explícita al dret al dret humà al medi ambient del que en poden gaudir totes les persones sense cap tipus de restricció en quant a ètnia, grup o gènere.

Al respecte, es fa constar és un dret que tenen tots els pobles, per tant, és un dret col·lectiu que fa referència a totes les persones que conformen un Estat part, i no pas a un grup o ètnia particular. Aquest fet pot resultar problemàtic, en tant que si un Estat vulnera el dret

¹⁶⁶ MORENILLA RODRÍGUEZ, Jose M^a. *Los sistemas para la protección internacional de los derechos humanos. op.cit.* p. 56-64.

¹⁶⁷ MORENILLA RODRÍGUEZ, Jose M^a. *Los sistemas para la protección internacional de los derechos humanos. op. cit.* p. 64.

¹⁶⁸ Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles. *op.cit.* art. 1.

¹⁶⁹ Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles. *op. cit.* art 24.

al medi ambient d’una persona individual, es podria considerar que no està protegit per la Carta, ja que fa referència a la col·lectivitat.

Així, el dret a un medi ambient sa “està directament vinculat amb el dret al desenvolupament, en aquest sentit, s’haurien d’establir mesures mediambientals i haurien de ser les que permetessin el desenvolupament, com podria ser la prevenció de l’erosió del sòl i la desertificació”¹⁷⁰.

L’art. 24 s’ha de posar en relació amb l’art. 62 de la mateixa Carta, que indica que “ tot Estat Membre es comprometrà a presentar cada dos anys, a partir de la data en que la present Carta entri en vigor, un informe sobre les mesures legislatives o d’una altre índole, preses amb la finalitat de fer efectius els drets i llibertats reconeguts i garantits per la present Carta”¹⁷¹.

La finalitat de l’art. 24 és protegir el medi ambient i mantenir-lo en condicions favorables per permetre el desenvolupament. La Comissió suggereix que els Estats Part estableixin un sistema que garanteixi l’eliminació dels residus per tal de prevenir la contaminació. Segons recorden Boyle i Anderson, els informes han de versar sobre la legislació principal i altres mesures que es prenguin per tal de “prohibir la contaminació del sòl, l’aigua, l’aire, i prevenir el vessament internacional de residus tòxics i per reduir els residus en general”¹⁷².

El dret a un medi ambient sa reconegut a la Carta Africana de Drets de l’Home i dels Pobles, planteja molts dubtes en relació al seu significat i abast, la qual cosa no és més que un símptoma de la vaguetat i brevetat del redactat de la Carta.

Segons Boyle i Anderson, “La manera en la que ha operat aquest dret a la pràctica és impossible de descobrir perquè la feina detallada de la Comissió és normalment

¹⁷⁰ BOYLE, Alan (director) ANDERSON, Michael; Robin Churchill. Human Rights approaches to environmental protection. *op. cit.* p. 100-101.

¹⁷¹ Carta Africana dels drets humans i dels pobles. *op.cit.* art. 62.

¹⁷² BOYLE, Alan (director) ANDERSON, Michael; Robin Churchill. Human Rights approaches to environmental protection. *op. cit.* p. 103-106.

confidencial”¹⁷³. Aquest fet dificulta saber l’impacte que tindrà en un futur el dret africà en matèria de medi ambient.

¹⁷³ *Ibid.*

CAPITOL III.

L'APLICACIÓ PRÀCTICA DE LA GARANTIA DEL DRET HUMÀ A UN MEDI AMBIENT SA

Després d'analitzar el reconeixement jurídic del dret humà a un medi ambient sa es pot afirmar que el dret a viure en un medi ambient sa i ecològicament equilibrat no s'ha inclòs en cap document internacional de drets humans excepte al Protocol de Sant Salvador, el qual és un document relativament nou que ha entrat en vigor recentment. Tot i la falta de regulació específica, aquest dret no ha quedat desprotegit ja que es pot invocar a través d'altres drets humans que es troben estretament vinculats i que permeten la reparació dels actes que vulneren el dret a un medi ambient sa, així com pot ser el dret a viure com una projecció del dret a la vida¹⁷⁴. Per tant, el respecte a les condicions del medi en el que l'ésser humà habita es pot invocar de forma indirecta, ja que la seva violació afecta a altres drets de caràcter civil, econòmic i social. En aquest capítol, es mostra a través de casos pràctics, decisions dels òrgans judicials i quasi judicials (Comissions) dels sistemes regionals de protecció dels drets humans.

1. El sistema Europeu de Drets Humans: el cas López Ostra contra Espanya.

El Conveni Europeu de Drets Humans¹⁷⁵ va crear el Tribunal Europeu de Drets Humans per tal de protegir a les persones de les violacions dels drets humans. Qualsevol persona podrà presentar el seu cas davant del Tribunal sempre hi quan, el seu Estat formi part del Conveni.

Les sentències que determinen les violacions dels drets humans són vinculants pels països corresponents i el Comitè de Ministres del Consell d'Europa és qui s'encarregarà de supervisar-ne la seva execució¹⁷⁶.

¹⁷⁴ BENIGNIO VALDÉS, Mariana. “Derecho humano a un medio ambiente sano”. *cit. supra*.

¹⁷⁵ Conveni Europeu per la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals. (BOE [en línia] número 243, de 10 de octubre de 1979). *cit. supra*.

¹⁷⁶ BOYLE, Alan (director) ANDERSON, Michael; Robin Churchill. *Human Rights approaches to environmental protection. op. cit.* 109-131.

Un dels casos més paradigmàtics va ser el cas plantejat davant de la Comissió Europea de Drets Humans i que va involucrar a la senyora López Ostra i el Govern d'Espanya¹⁷⁷, en base al qual la demandant considerava que les pràctiques del Govern espanyol havien provocat la vulneració dels seus drets al respecte de la vida privada i familiar, i a no ser sotmès a tortures o tractes inhumans, cruels o degradants, continguts als articles 8 i 3 respectivament de la CEDH. Aquest cas és important perquè per primera vegada, els òrgans de la Convenció Europea han detectat un incompliment del CEDH com a conseqüència de la degradació ambiental. Aquest cas es presenta davant de la Comissió Europea de Drets Humans perquè fins que no va entrar en vigor el Protocol 11 del CEDH el 31 d'octubre de 1998, els ciutadans no tenien accés directe al Tribunal Europeu de Drets Humans¹⁷⁸.

El Tribunal Europeu de Drets Humans – en endavant TEDH- va resoldre el cas plantejat entre la senyora López Ostra – en endavant demandant- i el Govern d'Espanya, el 9 de desembre de 1994 tenint en compte els següents fets.

La ciutat de Lorca, situada a Múrcia, acull una gran concentració d'indústries, entre les quals, s'hi troba una planta de tractament de residus sòlids i líquids construïda gràcies a les subvencions públiques fetes per l'Ajuntament de Lorca, a tant sols 12m d'una zona urbana on hi té situat el domicili la peticionaria.

La planta de tractament de residus, que pertany a la companyia SACURSA, va començar a operar sense haver obtingut la llicència prèvia de les autoritats municipals tal i com es demana a l'article 6 del Decret 2414/1961 de 30 de novembre pel que s'aprova el Reglament d'activitats molestes, insalubres, nocives i perilloses¹⁷⁹, i sense haver iniciat cap procediment per obtenir tal llicència.

¹⁷⁷ TEDH, López Ostra v. Spain, Sentencia del 9 de desembre del 1994. [en línia] Aplicació núm. 16798/90.

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57905> [Consulta 02-05-16]

¹⁷⁸ FUNDACIÓN PRO ACCION DERECHOS HUMANOS. *Comisión Europea: el papel de la Comisión Europea en la Protección de los Derechos Humanos*. [en línia] <<http://www.derechoshumanos.net/denunciar/ProcedimientoDenunciaComisionEuropea.htm>> [Consulta 03-05-16]

¹⁷⁹ Article 6 del Decret 2414/1961 [en línia] “independentment de la intervenció que les Lleis i Reglaments concedeixin a aquesta matèria a altres organismes, serà competència dels Alcaldes la concessió de les llicències per a l'exercici de les activitats regulades, la vigilància pel compliment d'aquestes disposicions i l'exercici de la facultat sancionadora, tenint en compte les prescripcions d'aquest Reglament i sense perjudici de les que corresponguin als Governadors civils”. <https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1961-22449> [Consulta: 03-05-16]

A aquests fets, se li suma que la planta de tractament de residus expulsa gasos, males olors, sorolls i contaminació causant de forma immediata problemes de salut a la població de Lorca, especialment, a aquells que viuen a prop de la zona on està situada la depuradora, fins a tal punt que l'Ajuntament de Lorca va haver d'evacuar i reubicar de forma gratuïta als perjudicats durant tres mesos (juliol, agost i setembre del 1988) al centre de la ciutat, i a l'octubre, la família López Ostra va retornar a la seva casa situada al costat de la planta fins a l'any 1992 perquè el pediatra de la seva filla els hi va recomanar que canviessin el seu domicili a una altra zona de la ciutat perquè la planta de tractament de residus els hi provocava greus problemes de salut.

L'any 1998 després de nombroses denúncies i informes realitzats per diverses autoritats expertes en salut i per l'Agència pel Medi Ambient i la Naturalesa de la regió de Múrcia, l'Ajuntament va ordenar el tancament d'una de les activitats de la planta, de tal forma que va permetre que es continuessin tractant les aigües residuals contaminades amb crom, tot i els perjudicis per a la salut que comportava l'activitat parcial de la planta.

Diverses opinions d'experts van arribar a la mateixa conclusió i és que, tot i que es va tancar parcialment la planta durant els anys 1991, 1992 i 1993, es van continuar produint certes molèsties i no va cessar el perill per a la salut dels que habitaven a la zona pròxima d'on es produïen aquestes activitats.

Abans d'acudir al TEDH, es va dur a terme un procediment previ que va tenir inici davant de l'Audiència Provincial de Murcia sota la jurisdicció contenciosa- administrativa demanant la protecció dels Drets Fonamentals de la demandant al·legant la secció segona de la Llei 62/1978 de 26 de desembre de l'any 1978 relativa a la garantia contenciosa-administrativa. Aquesta Llei, promou la protecció dels drets fonamentals pels Tribunals ordinaris i inclou la inviolabilitat del domicili i la llibertat d'escollir el lloc de residència.

La peticionaria considera que se li vulneren diversos drets continguts a la Constitució Espanyola de 1978¹⁸⁰ –en endavant CE- com a drets fonamentals i llibertats públiques,

¹⁸⁰ Constitució Espanyola de 1978. Catálogo de Publicaciones de la Administración General del Estado, (Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado. Madrid. [en línea] NIPO: 007-14-093-3). <<https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionCASTELLANO.pdf> > [Consulta: 03-05-16]

en concret, l'art. 15¹⁸¹ relatiu a la vida i a la integritat física i moral, l'art. 17.1¹⁸² que fa referència al dret a la llibertat i a la seguretat, l'art. 18.2¹⁸³ sobre la inviolabilitat del domicili i l'article 19¹⁸⁴ que estableix el dret de tots els espanyols a escollir lliurement la seva residència, donat que les autoritats municipals mostren una actitud passiva enfront als riscos per a la salut causats per la planta de tractament de residus i sol·licita el cessament total o parcial de les activitats dutes a terme en aquesta planta.

Finalment, l'Audiència Provincial va resoldre en contra de la senyora López Ostra, ja que va fallar que tot i que no es podien qüestionar les males olors, els fums, gasos i les molèsties que causava la planta als habitants d'aquella zona no implicava un risc seriós per a la salut de les famílies i, tot i que admet que deteriora la qualitat de vida d'aquests no suposa un perjudici suficient com per considerar que s'estan vulnerant els seus drets fonamentals i que, en tot cas, les autoritats municipals han pres totes les mesures per minimitzar els riscos. En quant a la falta de llicència per part de la planta, el Tribunal no resulta competent per resoldre sobre aquesta qüestió.

Al no arribar a una solució òptima davant de l'Audiència Provincial de Murcia, la senyora López Ostra va plantejar el cas enfront del Tribunal Suprem, el 10 de febrer de l'any 1989, al·legant la vulneració de l'art. 8.1 de la CEDH i aquest va desestimar l'apel·lació i va impugnar la decisió consistent en les provisions constitucionals ja que en cap cas s'havia produït una violació sobre el seu domicili perquè es requereix que algú hagués entrat dins del seu domicili i aquest fet no s'ha produït, i que tampoc s'ha vulnerat la seva integritat psíquica. De totes maneres, disposa del dret de moure's lliurement i residir en qualsevol lloc. En quant a la falta de llicència es determina que s'haurà de jutjar a través del procediment ordinari.

Al no tenir una solució favorable tampoc per part del Tribunal Suprem, el 20 d'octubre de l'any 1989 es va presentar un recurs d'empara enfront el Tribunal Constitucional al·legant la violació de l'art. 15, 18 i 19 CE esmentats anteriorment i aquest va inadmetre

¹⁸¹ Art 15. CE. “Tots tenen dret a la vida i a la integritat física i moral, sense que, en cap cas puguin ser sotmesos a tortura ni a penes o tractes inhumans o degradants. Queda abolida la pena de mort, excepte el que puguin disposar les lleis penals militars en temps de guerra”.

¹⁸² Art 17.1 CE. “Tota persona té dret a la llibertat i a la seguretat. Ningú pot ser privat de la seva llibertat, sinó amb l'observança del que s'estableix en aquest article i en els casos i la forma previstos a la llei”.

¹⁸³ Art 18.2 CE. “El domicili és inviolable. Cap entrada o registre podrà fer-se sense el consentiment del titular o resolució judicial, excepte en el cas de delictes flagrants”.

¹⁸⁴ Art 19 CE. “Els espanyols tenen dret a escollir lliurement la seva residència i a circular pel territori nacional.

el recurs, per considerar que no estava ben fonamentat, tot i que va acceptar que es vulnerava el dret al respecte a la vida privada i va rebutjar el tancament de la planta.

No només la senyora López Ostra va optar per plantejar l'assumpte enfront els tribunals, sinó que les seves dues cunyades van fer el mateix davant del Tribunal penal, al·legant l'incompliment de l'art. 347 bis del Codi Penal¹⁸⁵ (en endavant, CP) relatiu a la degradació del medi ambient a través d'emissions que perjudiquin les condicions de vida de les persones, dels animals i dels sistemes naturals. En aquest procediment es van realitzar diversos informes per part d'experts, de l'Institut Nacional de Toxicologia i de l'Agència pel Medi Ambient i la Naturalesa de la regió de Múrcia i es van presentar diversos certificats mèdics que demostraven els efectes que tenia la planta per a la salut de les persones que vivien a la zona. El Ministeri de Justícia de l'Institut de Medicina Forense de Cartagena va establir una relació de causa- efecte entre els resultats mèdics i els nivells del gas.

L'any 1992 es reubica a la família a un pis situat al centre de la ciutat pagat per les autoritats municipals i la família decideix traslladar-se a un pis de la seva propietat situat en una altra zona a causa dels inconvenients que els hi comporta el trasllat i la precària situació econòmica que suporten i a l'octubre de 1993 el jutge ordena el tancament temporal de la planta.

El cas arriba al TEDH, ja que la senyora López Ostra al·lega la vulneració dels art 8.1 i 3 del CEDH. D'altra banda, el Govern al·lega que la senyora López Ostra no ha esgotat les vies internes ordinàries i hauria d'haver instat els procediments penal i administratiu. Sobre aquest fet, el TEDH considera que el procediment s'ha realitzat de forma correcta, ja que les seves cunyades van tramitar el procediment administratiu en via ordinària a l'abril de l'any 1990 i el procediment penal el 13 de novembre de l'any 1991.

El Govern espanyol al·lega que la senyora López Ostra no és una víctima, ja que quan van cessar les activitats de la planta haurien d'haver cessat els efectes que tenia aquesta per a la salut de la família López Ostra i aquest fet no va ocórrer, per tant, considera que no hi pot haver una relació entre els seus problemes de salut i les emissions tòxiques de

¹⁸⁵ Art 347 bis CP. “ Serà castigat amb la pena d'arrest major i multa de 175.000 a 5.000.000 pessetes el que, contravenint les Lleis o Reglaments protectors del medi ambient, provoqués o realitzés directa o indirectament emissions o abocaments de qualsevol classe, a l'atmosfera, al sòl o a les aigües terrestres o marítimes, que posin en perill greu la salut de les persones, o que puguin perjudicar greument les condicions de vida animal, boscos, espais naturals o plantacions útils.

la planta. D'altra banda, tant el Delegat de la Comissió com el Tribunal comparteixen l'opinió de que pel fet de que la família s'hagi vist forçada a abandonar la seva residència i conseqüentment hagi decidit comprar una altra casa signifiqui que deixi de ser una víctima ja que durant anys van patir els riscos derivats de les olors, els fums i sorolls. A més a més, tampoc deixa de ser una víctima pel fet que pugui retornar al seu habitatge inicial després del tancament de la Planta.

En quant a l'art. 8 del CEDH¹⁸⁶, relatiu al respecte a la vida privada i familiar, el Tribunal resol que l'Estat, tot hi que ha establert certes mesures per tal de disminuir els efectes negatius que causa la planta a la salut de la família, no ha sabut valorar i compensar l'interès econòmic que suposa per a la ciutat el fet de tenir una planta de tractament de residus tòxics amb el dret al respecte a la vida privada i familiar de la senyora López Ostra.

Respecte a l'art. 3 del CEDH¹⁸⁷, relatiu a la prohibició de la tortura, el Tribunal comparteix l'opinió del Govern espanyol i de la Comissió, i és que creuen que no s'ha vulnerat aquest dret ja que tot i que les condicions ens les que han viscut la peticionaria i la seva família han estat dificultoses en cap cas ha suposat un tracte degradant o inhumà com s'estableix en aquest article.

Finalment, el tribunal imposa una sèrie de costes per les despeses derivades del procediment i una quantia econòmica que haurà de pagar l'Estat a la senyora López Ostra pels danys i perjudicis causats.

El Tribunal resol rebutjant les objeccions preliminars que havia fet l'Estat i conclou que hi ha hagut una vulneració del dret contingut a l'art. 8 del CEDH relatiu a la vida privada i familiar. La peticionaria pateix greus problemes de salut a causa dels fums que es desprenen de la planta de tractament de residus sòlids i líquids que operava a escassos metres del seu domicili. El TEDH determina que hi ha una violació de l'art. 8 CEDH, però l'anàlisi que en fa de l'article i de la seva aplicació en el procediment és escassa. La qüestió és analitzada en termes de drets positius de l'Estat, en tant que hauria de prendre les mesures adequades per garantir els drets de la senyora López Ostra continguts en aquest article, i en termes d'interferència per part de les autoritats públiques per justificar

¹⁸⁶ Art 8.1. CEDH. “Tota persona té dret al respecte a la seva vida privada i familiar, del seu domicili i de la seva correspondència”.

¹⁸⁷ Art 3. CEDH. “Ningú podrà ser sotmès a tortura ni a penes o tractes inhumans o degradants”.

l’art. 8.2 CEDH. Els dos principis s’apliquen de forma similar, i el Tribunal fa constar que s’ha de posar en una balança els interessos de l’individu i els interessos de la comunitat en el seu conjunt tot i que, en qualsevol cas, l’Estat disposa d’un cert marge de discrecionalitat, però en aquest cas, les autoritats espanyoles no van tenir èxit en aconseguir l’equilibri just entre els interessos econòmics del municipi de Lorca i el gaudi del dret al respecte a la vida privada i familiar, i el dret a gaudir del domicili continguts a l’art. 8 CEDH¹⁸⁸. D’altra banda, considera que no hi ha hagut una violació de l’art. 3 del CEDH, que fa referència a la prohibició de la tortura.

Amb aquestes conclusions, el Tribunal condemna a l’Estat a pagar a la demandant en un període de tres mesos una quantia econòmica pels danys i perjudicis, i pels costos i despeses derivats del procediment descartant la resta de la demanda d’indemnització.

La decisió del Tribunal suggereix que la contaminació o qualsevol altre tipus de degradació ambiental que tingui efectes perjudicials, ja siguin directes o indirectes, per sobre d’un determinat nivell i interfereixi a la vida privada o familiar d’una persona, constituirà una violació de l’art. 8 CEDH en la que l’Estat en serà responsable. D’altra banda, la Comissió determina que aquesta contaminació o altre degradació serà justificada a través de l’art. 8.2 CEDH si fos resultant d’una activitat que beneficiés a la comunitat en general, com pot ser un aeroport o una central elèctrica, i tot i que el cost per cada persona de forma individual és desmesurat, aquests tindran la facultat de demanar una compensació, sempre i quan, no haguessin pogut preveure aquesta contaminació en el moment d’adquirir el seu habitatge¹⁸⁹.

Weber considera que “aquests principis s’apliquen tant als efectes ambientals reals com als efectes ambientals potencials, sempre i quant aquests segons siguin previsibles, greus i irreparables”¹⁹⁰. Per contra, el Tribunal considera en el cas López Ostra que s’ha de posar en una balança els interessos generals juntament amb els interessos individuals. La decisió del Tribunal sembla menys desitjable que el de la Comissió, en part perquè pot arribar a donar lloc a una denegació de la compensació a un individu que ha patit les conseqüències d’una activitat que comporta beneficis generals a la comunitat, i també en

¹⁸⁸ BOYLE, Alan (director) ANDERSON, Michael; Robin Churchill. *Human Rights approaches to environmental protection. op. cit.* p. 94-95.

¹⁸⁹ *Ibid.*

¹⁹⁰ BOYLE, Alan (director); ANDERSON, Michael. *Human Rights approaches to environmental protection*. Ed. Clarendon Paperbacks. Nova York: 1996. *op. cit.* p. 177-181.

part perquè les consideracions del Tribunal semblen més difícils d'aplicar i més subjectives que les de la Comissió.

En definitiva, aquesta sentència ens aporta una visió crítica sobre la protecció del dret humà al medi ambient, que tot i que no es troba regulat com a tal en les legislacions establertes fins al moment, es pot vincular a altres drets humans que es deriven d'aquest dret al medi ambient sa per tal de que estigui protegit i donar garantia a aquelles persones que consideren que se'ls hi està vulnerant el dret humà al medi ambient a través d'altres drets com pot ser el del cas anterior, amb el dret contingut a l'art. 8 del CEDH relatiu al respecte a la vida personal i familiar. Per últim, s'ha de fer constar que les intromissions al domicili o propietat d'una persona per part de l'Estat amb la finalitat de protegir el medi ambient sa es podran justificar a través de l'article 8.2, sempre que es pugui considerar necessari pel benestar econòmic del país, la protecció de la salut o els drets d'altres, i en virtut de l'article 1 que estableix l'interès general.

2. El sistema interamericà de Drets Humans: el Cas de la Comunitat de La Oroya contra Perú.

Per exemplificar la relació entre els drets humans i el medi ambient, hem escollit un cas concret de la Cort Interamericana de Drets Humans, que és “l'òrgan principal i autònom de la OEA encarregat de la promoció i la protecció dels drets humans al continent americà. Està integrada per set membres independents que funcionen de forma personal i que, de forma conjunta constitueixen la Cort Interamericana de Drets Humans”¹⁹¹.

A continuació, es procedirà a explicar i analitzar el cas de la Comunitat de La Oroya contra Perú, admès per la Comissió Interamericana de Drets Humans el 5 d'agost de 2009, en la que es posa especial èmfasi a la situació de les víctimes i la responsabilitat estatal.

L'Associació Interamericana per la Defensa de l'Ambient (a partir d'ara, AIDA) juntament amb el Centre de Drets Humans i Ambient (a partir d'ara, CEDHA) i “Earthjustice” presenten una demanda a favor d'un grup de persones a qui se'ls hi ha

¹⁹¹ ORGANITZACIÓ DELS ESTATS AMERICANS. Comissió Interamericana de Drets Humans. [en línia] <<http://www.oas.org/es/cidh/mandato/que.asp>> [Consulta: 27-04-16].

vulnerat diversos Drets Humans continguts a la Convenció Americana sobre els Drets Humans, com són: l'art. 4¹⁹² que fa referència al dret a la vida, l'art. 5¹⁹³ sobre la integritat personal, l'art. 11¹⁹⁴ relatiu a l'honor i a la dignitat, l'art. 13¹⁹⁵ que conté la llibertat de pensament i d'expressió, l'art. 8¹⁹⁶ sobre les garanties judicials i l'art. 25¹⁹⁷ que tracta sobre la protecció judicial, tots ells vinculats als articles 1.1¹⁹⁸ i 2¹⁹⁹ de la mateixa Convenció i els articles 10²⁰⁰ i 11²⁰¹ del Protocol de Sant Salvador i l'art. 19 de la Convenció sobre els Drets dels Nens²⁰².

L'Estat peruà administrava un complex metal·lúrgic que va ser adquirit posteriorment per l'empresa “Doe Run”. Aquest complex provoca contaminació ambiental i els peticionaris al·leguen que aquesta contaminació comporta una sèrie de violacions als drets de les presumptes víctimes i que s'incompleixen normes relatives a la matèria

¹⁹² Art 4. Convenció Americana sobre Drets Humans subscrita a la conferència especialitzada Interamericana sobre Drets Humans. “Tota persona té dret a que es respecti la seva vida. Aquest dret estarà protegit per la llei i, en general, a partir del moment de la concepció. Ningú pot ser privat de la vida arbitràriament [...]”.

¹⁹³ Art 5. Convenció Americana sobre Drets Humans subscrita a la conferència especialitzada Interamericana sobre Drets Humans. “Tota persona té dret a que se li respecti la seva integritat física, psíquica i moral [...]”.

¹⁹⁴ Art 11. Convenció Americana sobre Drets Humans subscrita a la conferència especialitzada Interamericana sobre Drets Humans. “Tota persona té dret al respecte al seu honor y al reconeixement de la seva dignitat [...]”.

¹⁹⁵ Art 13. Convenció Americana sobre Drets Humans subscrita a la conferència especialitzada Interamericana sobre Drets Humans. “Tota persona té dret a la llibertat de pensament i d'expressió[...]”.

¹⁹⁶ Art 8. Convenció Americana sobre Drets Humans subscrita a la conferència especialitzada Interamericana sobre Drets Humans. “Tota persona té dret a ser escoltada, amb les degudes garanties i dins d'un termini raonable, per un jutge o tribunal competent, independent i imparcial, establert amb anterioritat per la llei [...]”.

¹⁹⁷ Art 25. Convenció Americana sobre Drets Humans subscrita a la conferència especialitzada Interamericana sobre Drets Humans. “Tota persona té dret a un recurs senzill i ràpid o a qualsevol altre recurs efectiu davant dels jutges o tribunals competents, que l'empari contra els actes que violin els seus drets fonamentals reconeguts per la Constitució, la llei o la present Convenció, encara que aquesta violació sigui consentida per persones que actuïn en l'exercici de les seves funcions oficials [...]”.

¹⁹⁸ Art 1.1. Convenció Americana sobre Drets Humans subscrita a la conferència especialitzada Interamericana sobre Drets Humans. “Els Estats Part a la Convenció es comprometen a respectar els drets i les llibertats reconegudes en ella i a garantir el seu lliure i ple exercici a tota persona que estigui subjecte a la seva jurisdicció sense discriminació alguna [...]”.

¹⁹⁹ Art 2. Convenció Americana sobre Drets Humans subscrita a la conferència especialitzada Interamericana sobre Drets Humans. “Si l'exercici dels drets i llibertats mencionats a l'art 1 no estiguessin ja garantits per disposicions legislatives o d'un altre caràcter, els Estats Part es comprometen a adoptar, d'acord amb els seus procediments constitucionals i a les disposicions d'aquesta Convenció,, les mesures legislatives o d'un altre caràcter que fossin necessàries per fer efectius aquests drets i llibertats”.

²⁰⁰ Art 10. Protocol de Sant Salvador. “Tota persona té dret a la salut, entesa com el gaudi del més alt nivell de benestar físic, mental y social”.

²⁰¹ Art 11. Protocol de Sant Salvador. “ Tota persona té dret a viure en un medi ambient sa i a comptar amb els serveis públics bàsics. Els Estats Part promouran la protecció, preservació i millora del medi ambient”.

²⁰² Art 19. Convenció sobre els drets dels nens. “És obligació de l'Estat protegir als nens de totes les formes de maltractament perpetuats per pares, mares o qualsevol altre persona responsable de la seva cura, i establir mesures preventives i de tractament al respecte”.

ambiental i de salut, i afegeixen que hi ha una falta de vigilància i fiscalització de l'empresa.

Els peticionaris estableixen que els recursos interns han estat prèviament esgotats i el resultat ha estat una sentència favorable que no s'està executant per part de l'Estat. D'altra banda, l'Estat argumenta que s'han adoptat les mesures pertinents per mitigar la contaminació i supervisar l'empresa “Doe Run” i que, a més a més, es tracta d'una situació que requereix mesures a mitjà i llarg termini, i que els mecanismes interns no s'han esgotat ja que no s'han intentat mecanismes condemnatoris en el marc del procediment i no es va interposar el recurs d'empara.

La Cort Interamericana de Drets Humans admet la petició per a tots els drets que les parts volen fer efectius excepte pel dret contingut a l'art. 11 del Protocol de Sant Salvador.

L'any 2005 els peticionaris van sol·licitar l'establiment de mesures cautelars a favor de 65 persones i l'any 2007 s'adopten les mesures necessàries perquè l'Estat pugui aportar un diagnòstic mèdic especialitzat als beneficiaris i poguessin rebre tractament especialitzat ja que es troben en una situació de perill d'un dany irreparable per la seva integritat personal o la seva vida. Per a dur a terme aquestes mesures, l'Estat i els peticionaris s'han reunit i han presentat informació periòdica.

Els peticionaris argumenten que en el territori de La Oroya s'hi troba instal·lat un complex metal·lúrgic que va ser adquirit l'any 1997 per l'empresa “Doe Run” i aquesta ha complert amb les exigències contingudes al Programa d'Adequació i Manipulació Ambiental (a partir d'ara, PAMA) tot i que una part de les obligacions correspondrien a l'Estat peruà.

Aquest complex processa concentrats de minerals amb alts nivells de plom, coure, zinc, plata, or i altres contaminants com són el cadmi, l'arsènic i el sofre. Aquestes partícules s'emeten a l'aire i al no disposar-se de sistemes adequats per mitigar la contaminació, els habitants de La Oroya estan sotmesos a alts nivells de contaminació a la sang i a la orina. A mode d'exemple, es considera que una persona està en situació de risc quan té un nivell de 10 ug/dL de plom a la sang i en el cas dels menors de 6 anys de La Oroya ja tenen, com a mínim 20ug/dL. Això significa que augmenta el risc a patir malalties del sistema circulatori i respiratori, gastritis, vòmits, debilitat i dolors ossis, problemes dentals, reducció de la capacitat d'aprenentatge dels nens... entre altres perjudicis. Cal destacar

que La Oroya només disposa de dos centres de salut d'accés limitat i en els que no hi ha equips especialitzats.

El dret a la vida incorpora el dret a viure dignament i el dret a la salut està estretament vinculat a aquest. Els peticionaris al·leguen que els patiments constants que els hi provoquen les malalties els hi impedeixen gaudir de la vida, inclús abans del naixement ja que afecta a dones embarassades.

El dret a la integritat personal es fa evident ja que al afectar directament a la salut de les persones s'està afectant físicament i també psicològicament per la por que els hi provoca els riscos als quals s'enfronten diàriament.

La contaminació ambiental provoca una intervenció a la vida personal i familiar ja que les partícules es troben a l'aire i afecta directament a tots els àmbits de la vida quotidiana.

En aquest sentit, és important destacar la desinformació que pateixen els habitants de La Oroya ja que l'Estat no ha posat a disposició dels ciutadans la suficient informació al respecte de la contaminació i, a més a més, la informació que s'ha difós ha estat manipulada i aquells que pretenen informar sobre la situació reals han estat fustigats per part de persones vinculades amb la companyia, funcionaris locals o bé altres ciutadans que al no tenir suficient informació no els poden comprendre.

Respecte a les garanties judicials i a la protecció judicial, l'Estat ha incomplert amb la resolució dictada pel Tribunal Constitucional, el 12 de maig de l'any 2006, ja que la sentència establí un termini de 30 dies per a implementar un sistema de plans d'acció per millorar la qualitat de l'aire i per declarar els estats d'alerta i programes de vigilància epidemiològica i ambiental de la zona.

En tot cas, s'ha de tenir en compte que el nombre de víctimes que es representa en aquesta Sentència no és el número total de persones afectades per la contaminació provocada pel complex metal·lúrgic.

Pel que fa a l'Estat, al·lega que els peticionaris no estableixen de forma clara quines accions són les que estaria presumptament duent a terme i que generen una vulneració dels drets humans, i que està complint amb les seves obligacions internacionals però que es tracta de mesures especialment complexes i que requereixen un procés a mitjà i llarg termini.

A més a més, argumenta que s'estan duent a terme activitats relatives a la salut, així com l'anàlisi del plom tant a la sang com a l'orina, i diversos diagnòstics per tal de proporcionar l'atenció mèdica necessària, així com ho va indicar la Sentència del Tribunal Constitucional del 2006. La Direcció General de Salut Ambiental va elaborar un diagnòstic que va servir d'ajuda pel “Pla de Millora de la Qualitat de l'Aire a la Conca Atmosfèrica de La Oroya” que inclou un pla preventiu per aturar la Planta quan es superin els màxims establerts.

L'Estat té un punt a favor i és que l'any 2006 La Oroya estava situada entre els deu llocs més contaminats del món segons l'Institut “Blacksmith”, però aquest fet canviar ja que l'any 2008 es va publicar un nou informe en el que es pot visualitzar de forma clara certes millores a causa de les mesures que va establir l'empresa.

L'Estat des de l'inici del procediment ha indicat que els peticionaris haurien d'esperar a la finalització del procediment d'execució de la sentència, però la Comissió Interamericana considera que s'ha realitzat correctament donat que tot hi que es podia interposar un recurs d'empara, no resulta obligatòria interposar aquest de forma prèvia ja que els peticionaris havien intentat l'acció de compliment que constitueix una via adequada.

El Tribunal Constitucional havia establert el termini d'un mes per a que l'Estat dugués a terme les mesures necessàries per reduir la contaminació. Aquest incorre en incompliment injustificat, la qual cosa permet als peticionaris estar protegits a través del que estableix l'article 46.2 c) de la Convenció de San José²⁰³ que fa referència a que no resulta necessari esperar a la culminació del procediment d'execució per interposar un altre procediment i, tot i que els peticionaris van esperar un temps raonable per interposar el recurs, recalca que tres anys més tard, el procés d'execució de la Sentència encara continua obert.

La Comissió Interamericana considera que el cas compleix amb els requisits d'admissibilitat establerts als art. 46 i 47²⁰⁴ de la Convenció Americana i resol declarant

²⁰³ Art 46.2 c). Convenció Americana sobre Drets Humans subscripta a la conferència especialitzada Interamericana sobre Drets Humans. “Les disposicions establertes als apartats 1.a i 1.b del present article no s'aplicaran quan: c) hi hagi retards injustificats en les decisions sobre els mencionats recursos.” L'art 46.1 indica que “Perquè una petició o comunicació presentada conforme als articles 44 o 45 sigui admesa per la Comissió es requerirà: 1.a) que s'hagin interposat i esgotat els recursos de jurisdicció interna, conforme als principis de Dret Internacional generalment reconeguts; 1.b) que sigui presentada dins del termini de 6 mesos, a partir de la data en la que el presumpte lesionat en els seus drets hagi sigut notificat de la decisió definitiva”.

²⁰⁴ Art 47. Convenció Americana sobre Drets Humans subscripta a la conferència especialitzada Interamericana sobre Drets Humans. “La Comissió declararà inadmissible tota petició o comunicació presentada

admissible la petició sobre la vulneració dels drets continguts als articles 4, 5, 8, 13, 19 i 25 de la Convenció que es troben vinculats amb les obligacions que es recullen als art 1.1 i 2 de la mateixa Convenció, però cal fer referència expressa a que la Comissió declara inadmissible el dret contingut a l’art. 11 de la Convenció de San José.

Per tant, si bé “els drets a la salut i a un medi ambient equilibrat i adequat no poden ser drets protegits de forma directa mitjançant el procediment de compliment, aquests poden ser tutelats de forma indirecta, sempre i quan existeixi un mandat clar, concret i vigent que estigui disposat a una llei o a un acte administratiu que es trobi indissolublement lligat a la protecció d’aquests drets fonamentals”²⁰⁵.

A partir d’aquest cas, s’ha reflectit la garantia i la protecció del dret humà al medi ambient sa, a través de diversos articles que l’invoquen, així com és el dret a la vida, a la integritat personal, a l’honor i a la dignitat, a la llibertat de pensament i d’expressió, el que demostra que, tot i no estar reconegut de forma explícita al sistema jurídic interamericà, en resulta efectiu.

3. La Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles: Cas “Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and Center for Economic and Social Rights (CESR)” contra Nigeria (2001).

La institució que s’encarrega de promoure els drets humans i dels pobles i d’assegurar la seva protecció a Àfrica és la Comissió Africana dels Drets de l’Home i dels Pobles. A més a més, el Protocol relatiu a la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles relatiu a la Cort Africana dels Drets Humans i dels Pobles van crear al 1998 la Cort Africana dels Drets Humans i dels Pobles.

La Comissió Africana aplica els criteris jurisprudencials que es desenvolupen en el Sistema Inter americà de Drets Humans que fan referència a la responsabilitat de l’Estat

d’acord amb els articles 44 o 45 quan: a) falti algun dels requisits indicats a l’art 46; b) no exposi fets que caracteritzin una violació dels drets garantits per aquesta Convenció; c) resulti de l’exposició del propi peticionari o de l’Estat manifestament infundada la petició o comunicació o sigui evident la seva total improcedència y d) sigui substancialment la reproducció de petició o comunicació anterior ja examinada per la Comissió o qualsevol altre organisme internacional”.

²⁰⁵ CIDH. Informe N°. 76/09. *Caso de la Comunidad de la Oroya Vs. Perú*. Admisibilidad. 5 de agosto de 2009. Boletín electrónico de jurisprudencia internacional. Medio Ambiente y Vivienda. Pp. 10 [Consulta 03-05-16].

per les omissions enfront als actes comesos per tercers. La jurisprudència de la Comissió Africana constitueix el primer cas que reconeix l'estreta relació entre els drets humans i el medi ambient a través del cas “*Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and Center for Economic and Social Rights (CECR) contra Nigèria (2001)*”²⁰⁶.

La Comissió ha pogut interpretar el sentit, el contingut i els fonaments de l'art 24 contingut a la Carta Africana i ha protegit de forma directa el Dret Humà al Medi Ambient, pronunciant-se de manera extensa sobre aquest, en relació amb la Comunicació 155/96 de 21 d'octubre de 2001, en la que va determinar que el Govern Nigerià era responsable de vulnerar els drets de les comunitats d'Ogonilàndia que es derivaven dels vessaments de residus tòxics al medi ambient, provocant la degradació d'aquest.

El Govern militar Nigerià es troba estretament vinculat en la producció de petroli a través d'una empresa petroliera Estatal anomenada “*Nigerian National Petroleum Company*” (en endavant NNPC) i és accionista majoritari de la “*Shell Petroleum Development Corporation*” (a partir d'ara SPDC). En l'actuació derivada de les seves operacions amb aquestes empreses, l'Estat ha provocat degradació ambiental i ha causat problemes de salut pels habitants d'Ogonilàndia a través de la contaminació ambiental que es desprèn de l'empresa petroliera.

El resultat de la contaminació de l'aigua, el sòl i l'aire, ha provocat seriosos problemes a curt i a llarg termini per la salut, com poden ser les infeccions a la pell, els problemes intestinals i respiratoris, l'increment del risc de patir un càncer i els problemes neurològics i reproductius.

El Govern ha promogut les activitats contaminants dutes a termes per NNPC i SPDC, a més a més, ha negat la informació relativa als efectes i riscos derivats d'aquestes pràctiques als ciutadans que, tampoc han format part de la presa de decisions que afecten al desenvolupament d'Ogonilàndia i, a més a més, el Govern no només no ha realitzat cap tipus d'estudi sobre les conseqüències que comporta per la salut dels seus ciutadans sinó que tampoc ha permès que es duguessin a terme informes privats. Les forces de seguretat nigerianes conformades per la policia, els militars, les forces aèries i marítimes, han atacat, cremat i destrossat diversos pobles i cases d'Ogonilàndia amb l'objectiu de

²⁰⁶ ORELLANA, Marcos. *Derechos Humanos y Ambiente: desafíos para el Sistema Interamericano de Derechos Humanos*. [en línia]
<http://www.ciel.org/Publications/Morellana_DDHH_Nov07.pdf> [Consulta: 03-05-16].

desallotjar als impulsors del moviment per a la supervivència de les persones d'Ogonilàndia (en endavant MOSOP), els quals han realitzat una campanya pacífica.

El procediment s'inicia el 14 de maig de l'any 1996 quan la Comissió Africana rep la comunicació però la decisió es posposa diverses vegades fins que el 27 d'octubre del 2001, a la trentena sessió celebrada a Banjul, la Comissió Africana pren una decisió sobre el fons de l'assumpte.

L'admissibilitat de la comunicació es troba condicionada pels requisits que s'estableixen a l'art 56 de la Carta Africana²⁰⁷, que en aquest supòsit es compleixen i, per tant, s'admet perquè s'ha acudit prèviament als òrgans jurisdiccionals locals que permeten la resolució dels casos de drets humans en una primera instància i un dels motius d'aquest procediment és que els Estats puguin tenir constància de que estan violant un dret fonamental i posar els mitjans necessaris per a solucionar-ho, tot i que en aquest cas en concret, l'Estat nigerià en té constància. En aquest cas, "no es pot negar que s'han comès moltes atrocitats per les companyies petroleres a Oligolàndia i a la zona del delta de Nigèria"²⁰⁸.

Els demandants al·leguen que el Govern nigerià ha destruït i amenaçat les fonts d'aliments de la població d'Ogonilàndia, ha participat en el desenvolupament irresponsable de petroli que ha intoxicat el sòl i l'aigua de tal manera que s'ha danyat les terres agrícoles i les zones pesqueres de les que depenien aquesta població. Les forces de seguretat nigerianes han destruït els cultius, han atacat als animals, han cremat pobles sencers i han sembrat el terror i la inseguretat, derivant de tots aquests fets la malnutrició i la gana en certes comunitats d'Ogonilàndia. Per tots aquets motius, consideren que s'han

²⁰⁷ Art. 56. Carta Africana. "Els comunicats relatius als drets humans i dels pobles als que es fa referència a l'art 55 rebuts per la Comissió, seran considerats si: 1)els seus autors s'identifiquen, 2)són compatibles amb la Carta per la Unitat Africana o amb la present Carta, 3)no estan escrits en un llenguatge nociu o insultant dirigit cap a l'Estat implicat, les seves institucions o contra l'Organització per la Unitat Africana, 4) no estan basats exclusivament en notícies difoses pels mitjans de comunicació, 5) són enviats després d'esgotar els recursos locals [...], 6)són presentats dins d'un període de temps raonable a partir del moment en que s'esgoten els recursos locals [...], 7) no tracten de casos que ja hagin estat solucionats pels estats implicats de conformitat amb els principis de la Carta de les Nacions Unides, la carta de l'organització per la Unitat Africana o les disposicions de la present carta".

²⁰⁸ Trad. (anglès). 155/96: *Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and Center for Economic and Social Rights (CESR) / Nigeria* [en línia] <http://www.achpr.org/files/sessions/30th/comunicacions/155.96/achpr30_155_96_eng.pdf> [Consulta: 03-05-16]

vulnerat els articles 2²⁰⁹, 4, 16, 18.1, 21 i 24 de la Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles que s’expliquen a continuació:

Els articles 16, i 24 de la Carta Africana han estat violats per part del Govern Nigerià en tant que han vulnerat el dret a la salut i el dret a un medi ambient saludable, a través de la participació directa per part del Govern a la contaminació de l’aire, l’aigua i el sòl perjudicant a la salut dels ciutadans, fallant en la protecció de la població col·laborant amb la NNPC i utilitzant les forces armades per causar danys i no permetent que es realitzessin estudis sobre els riscos que comporta per a la salut aquestes operacions petroleres. Aquestes circumstàncies no són les que s’entenen en el redactat de la Carta Africana com a “un entorn general satisfactori favorable per al desenvolupament”²¹⁰ contingut a l’art 24 de la Carta, sinó que el medi ambient es troba degradat a causa de la destrucció provocada tant per la contaminació petroliera com pels conflictes armats que s’han desenvolupat en aquest territori.

A més a més, l’art 24 de la Carta implica uns deures per part del Govern per tal de mantenir un ambient saludable a través de l’establiment de mesures que previnguin la contaminació i la degradació ambiental per promoure la conservació i la seguretat del medi. En aquest cas, l’Estat no només no ha establert cap mesura de protecció i prevenció sinó que a més ha contribuït a la degradació del medi de forma conscient.

L’art 16²¹¹ anuncia el dret a gaudir del millor estat físic i mental i es vincula amb el dret a gaudir d’un medi ambient sa que sigui favorable al desenvolupament, dels quals es deriva una obligació per part dels Estats de no perjudicar de forma directa la salut dels ciutadans d’una forma no intervencionista.

Les forces militars nigerianes han contribuït a la producció del petroli col·laborant amb el Govern i que el rol destructiu que han jugat a través de conductes repressives cap als ciutadans, el que suposa una vulneració de l’art 21²¹² de la Carta Africana, i ha violat de forma radical el dret a la propietat provocant incendis i destruint pobles i cases, que es

²⁰⁹ Art. 2. Carta Africana. “Tot individu tindrà dret al gaudi dels drets i llibertats reconeguts i garantits a la present Carta sense distinció de cap tipus per raça, grup ètnic, color, sexe, llengua, religió, opinió política o de qualsevol altre índole, origen social i nacional, fortuna, naixement o altre status”.

²¹⁰ Art 24. Carta Africana. “Tots els pobles tindran dret a un entorn general satisfactori favorable al seu desenvolupament”.

²¹¹ Art 16. Carta Africana. “Tot individu tindrà dret a gaudir del millor estat físic i mental possible. 2) Els Estats signataris de la present Carta prendran les mesures necessàries per protegir la salut del seu poble i assegurar-se de que reben l’assistència mèdica quan estan malalts”.

²¹² Art 21. Carta Africana. “Tots els pobles disposaran lliurement de les seves riqueses i recursos naturals. Aquest dret serà exercit en l’exclusiu interès del poble. En cap cas serà cap poble privat d’aquest dret”.

troba recollit a l’art 14²¹³ i que es relaciona amb els articles 16 i 18.1²¹⁴ en tant que fa referència a la figura de la unitat familiar que es veu destruïda per les actuacions militars.

Els demandants argumenten que el dret a l’alimentació és un dret implícit a la Carta Africana que deriva del dret a la vida recollit a l’art 4²¹⁵, del dret a la salut establert a l’art 16 i del dret a un desenvolupament econòmic, social i cultural redactat a l’art 22²¹⁶.

Tenint en compte tots els fets que han succeït, finalment, la Comissió procedeix a resoldre l’assumpte i afirma que hi ha una vulneració dels drets continguts a la Carta Africana dels que hem fet esment, és a dir, dels articles 2, 4, 14, 16, 18.1, 21 i 24 i sol·licita al Govern de la República Federal de Nigèria que garanteixi la protecció del medi ambient, de la salut i la supervivència dels ciutadans d’Ogonilàndia.

Es demana al Govern que aturi els atacs a les comunitats d’Ogonilàndia per part de les forces armades de tal forma que tants els ciutadans com els investigadors puguin accedir lliurement al territori, que realitzi investigacions sobre la violació dels drets humans en el marc de les forces armades, del NNPC i els organismes governamentals implicats en la vulneració d’aquests drets. També es demana una compensació econòmica per les víctimes de les vulneracions dels drets humans incloent ajudes i reassentaments per aquells ciutadans que han perdut les seves terres i propietats. Finalment, es demana que s’informi dels perills per a la salut que comporta la contaminació derivada del petroli a les aigües, sòl i aire, i que es compensi adequadament pels danys ambientals i socials de tal manera que es puguin prevenir futurs danys.

²¹³ Art 14. Carta Africana. “Estarà garantit el dret a la propietat. Aquest només podrà ser usurpat amb interès públic o general de la comunitat i de conformitat amb les disposicions de les lleis adequades”.

²¹⁴ Art 18.1. Carta Africana. “La família serà la unitat natural i la base de la societat. Aquesta estarà protegida per l’Estat, el qual s’ocuparà de la salut física i moral”.

²¹⁵ Art 4. Carta Africana. “Els éssers humans són inviolables. Tot ésser humà tindrà dret al respecte de la seva vida i a la integritat de la seva persona. Ningú pot ser privat d’aquest dret arbitràriament”.

²¹⁶ Art 22. Carta Africana. “Tots els pobles tindran dret al seu desenvolupament econòmic, social i cultural, amb la deguda consideració a la seva llibertat i identitat i gaudint per igual de l’herència comú de la humanitat. 2) Els Estats tindran el deure, individual o col·lectivament, de garantir l’exercici del dret al desenvolupament”.

CONCLUSIONS

El dret humà al medi ambient sa, es defineix com el dret de totes les persones a viure en un medi digne, ecològicament equilibrat, i també al compromís per part dels Estats d'establir mecanismes jurídics per tal de que cada individu pugui exercir el seu dret a viure en un medi ambient sa i respectuós amb el medi.

Tal i com es desprèn del capítol I d'aquest treball, la degradació ambiental es deriva de dels canvis que sorgeixen als hàbitats naturals, com els mars i les aigües continentals, el sòl, la flora i la fauna, i l'atmosfera. Aquests factors són provocats per l'ésser humà, i tenen conseqüències directes a nivell ecològic, en tant que es pot parlar de la contaminació i del canvi climàtic lligat a l'efecte d'hivernacle i a l'escalfament global, a nivell econòmic, en tant que aquestes modificacions comporten una sèrie de despeses per aquells que les pateixen, i a nivell social, ja que aquests impactes causen pobresa perquè acostuma a afectar a aquells que ja de per sí disposen de menys recursos, sorgeixen conflictes violents per tal d'aconseguir els recursos naturals i es produeixen canvis en la cultura, en especial, de les societats tradicionals.

El dret al medi ambient sa, es troba estretament vinculat a altres drets humans perquè existeix una falta de regulació en molts dels ordenaments jurídics, ja sigui a nivell internacional o regional, per tant, es permet invocar la seva garantia a través del dret a la vida, el dret a la salut i el dret al desenvolupament, que sí que es troben recollits com a drets humans als diversos sistemes.

A partir del moviment de la Revolució Industrial que va sorgir a la segona meitat del s. XVIII, es va crear consciència sobre la necessitat de regular el dret humà al medi ambient sa, a causa de les degradacions ambientals que provocaven els avenços tecnològics i el desenvolupament humà. Aquest dret, s'incorpora com un dret de tercera generació, que són aquells que sorgeixen amb posterioritat dels drets socials i polítics, i dels drets econòmics, socials i culturals, a causa de les noves necessitats que es van creant en el transcurs de la història.

La regulació jurídica d'aquest dret, es recull en el marc del sistema jurídic internacional, a la Declaració Universal dels Drets Humans de l'any 1948, al Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals de l'any 1966, a la Declaració de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà d'Estocolm del 1972 i a la Declaració de Rio de Janeiro sobre el Medi Ambient i el desenvolupament del 1992, però en cap cas es fa una

referència explícita del dret humà al medi ambient sa, sinó que es deriva d'altres drets humans en tots els casos.

En el marc jurídic de l'àmbit regional, es troba garantit a través de la Convenció Europea de Drets Humans i Llibertats Fonamentals del 1950, en el sistema europeu de protecció de drets humans. En l'àmbit del sistema interamericà de protecció de drets humans, hi trobem la Declaració Americana de Drets i Deures de l'home del 1948, la Convenció Americana de Drets Humans de 1969 i el Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals, on per primera vegada, s'incorpora el dret humà al medi ambient sa de forma explícita a l'art 11. Finalment, en el sistema africà de protecció de drets humans, la Carta Africana dels drets humans i dels pobles 1981, protegeix aquest dret a través de l'art 24 que té com a objectiu protegir el medi ambient i mantenir-lo en condicions favorables per permetre el desenvolupament de l'ésser humà a través de que s'estableix a l'art 62 de la mateixa Carta, que fomenta la redacció d'informes per part dels Estats on s'analitzin les mesures dutes a terme conservar el medi ambient.

Tot el que s'ha explicat anteriorment, es reflexa a través de tres exemples de casos resolts per òrgans judicials i quasi judicials (Comissions) dels sistemes regionals europeu, a través de la resolució que estableix el TEDH en relació al cas López Ostra, interamericà, a través de la resolució de la Comissió Interamericana de Drets Humans, amb la decisió que pren sobre l'assumpte de la Comunitat de La Oroya contra Perú, i africà, a través de la decisió presa per la Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles a partir del cas "Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and Center for Economic and Social Rights (CESR)" contra Nigèria. En tots els casos es fomenta la protecció i la garantia del dret humà al medi ambient sa a través d'altres drets humans, per la qual cosa, es pot concloure aquest treball afirmant que la regulació específica del dret humà al medi ambient sa, és gairebé nul·la, ja que només es troba al Protocol de San Salvador de forma explícita, però que, tot i la falta de regulació és un dret que es troba particularment garantit a causa de l'especial vinculació que té amb molts drets humans d'especial preocupació i que es troben regulats a tots els ordenaments jurídics a nivell nacional i internacional, com és el dret a la vida que és juntament amb el dret a la dignitat un dels pilars bàsics de tota regulació jurídica sobre drets humans, ja que sense aquests drets no es pot desenvolupar cap dels altres drets continguts en els diversos sistemes jurídics de drets humans.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Fonts doctrinals

ALONSO GARCÍA, Ricardo. REUTERS, Thomson (legal) Limited. *El Sistema Jurídico de la unión Europea*. Ed. Aranzadi, S.A. 2ª ed. Pamplona: 2010. ISBN: 978-84-470-3386-7. Pg. 291- 308.

ASTOR RIDRUEJO, José A. *Curso de Derecho internacional público y organizaciones internacionales*. Ed. Tecnos, Madrid: 2015, 19ª ed. ISBN: 978-84-309-6622-6. Pp.213-217

BELLVER CAPELLA, Vicente. *Ecología de las razones a los derechos*. Editorial Comares, Granada, 1994, p. 280.

BENIGNIO VALDÉS, Mariana. “Derecho humano a un medio ambiente sano”. *Revista de derecho de la Universidad de Montevideo*. [en línea]
<<http://revistaderecho.um.edu.uy/wp-content/uploads/2012/12/Blengio-Derecho-humano-a-un-medio-ambiente-sano.pdf>>

BONDIA GARCIA, David. *El sistema europeo de protección de los derechos humanos. El Tribunal Europeo de Derechos Humanos*. Material Docente de la UOC. P07/73049/02235.

BOU FRANCH, Valentín. *Curso de Derecho Internacional de los Derechos Humanos*. Ed. Tirant lo Blanch. 2ª ed. València: 2010. ISBN: 978-84-9876-911-1.

BOYLE, Alan. ANDERSON, Michael. *Human Rights approaches to environmental protection*. Ed. Clarendon Paperbacks. Nova York: 1996. ISBN: 0-19-826255-8.

CUADRADO QUESADA, Gabriela. *El reconocimiento del derecho a un medio ambiente sano en el derecho internacional y en Costa Rica*. Revista Cejil. Debates sobre derechos humanos y el sistema interamericano. 109, Año IV Número 5, Diciembre de 2009In.

ESTAPÀ SAURA, Jaume. *El proceso de internacionalización de los Derechos Humanos*. Material docente de la UOC. P07/73049/02231

FERNÁNDEZ ARIAS, Luis Miguel. “El derecho al ambiente saludable: bases teóricas y su regulación en nuestra Constitución y Constituciones regionales”. *Revista jurídica Cajamarca*. [en línea] Círculo de estudios ius filosóficos Cajamarca.
< <http://www.derechoycambiosocial.com/RJC/Revista10/ambiente.htm> >

FRANCO DEL POZO, Mercedes. *El derecho humano a un medio ambiente adecuado*. Universidad de Deusto, Instituto de derechos humanos. Cuadernos Deusto de Derechos Humanos. Bilbao: 2000. ISBN: 978-84-9830-558-6.

GASCÓN ABELLÁN, Marina. *Los derechos fundamentales. El derecho a la vida*. Ed. Tirant lo Blanch. València, 2015. ISBN: 978-84-99053-538-7.

GÓMEZ ISA, Felipe. *El derecho al desarrollo como derecho humano*. [en línea] Instituto de Derechos Humanos Pedro Arrupe de la Universidad de Deusto.
<<http://observatoridesc.org/files/cap11.pdf> >

GROS ESPIELL, Héctor. “*El derecho al medio ambiente y las generaciones futuras*” en homenaje al prof. Mateo Magariños de Mello. Universidad Católica de Uruguay: 2002.

LOPERENA ROTA, Demetrio. *El derecho al medio ambiente adecuado*. Ed. Cuadernos Civitas, Madrid: 1998. ISBN: 84-470-0674-3.

MACHIADO, Jorge. *¿Qué es la Declaración de Estocolmo?* [en línea] Apuntes Jurídicos. Abril 2009.

<<http://jorgemachicado.blogspot.com.es/2009/04/que-es-la-declaracion-de-estocolmo-de.html>>

[Consulta: 03-05-16]

MORENILLA RODRÍGUEZ, Jose M^a. *Los sistemas para la protección internacional de los derechos humanos*. Centro de publicaciones del ministerio de justicia. Madrid: 1986. ISBN: 84-505-3.254-X. pg. 64.

ORELLANA, Marcos. *Derechos Humanos y Ambiente: desafíos para el Sistema Interamericano de Derechos Humanos*. [en línea]

<http://www.ciel.org/Publications/Morellana_DDHH_Nov07.pdf>

PIERRE Foy, *Derecho Internacional Ambiental*. Pontificia Universidad de Perú ed. Fondo: 2003. ISBN: 9972-42-576-2. Pp. 91-106.

PASTOR RIDRUEJO, José A. *Curso de Derecho internacional público y organizaciones internacionales*. Ed. Tecnos, Madrid: 2015, 19^a ed. ISBN: 978-84-309-6622-6. Pp.856-859.

SHELTON, Dinah. “*Derechos ambientales y obligaciones en el Sistema Interamericano de Derechos Humanos*”. [en línea]. Anuario de Derechos Humanos. California: 2010.

<<http://www.anuariocdh.uchile.cl/index.php/ADH/article/viewFile/11486/11847>> [Consulta: 08-05-16]

2. Fonts normatives

Carta de les Nacions Unides de 26 de juny del 1945 (Naciones Unidas [en línea]).

<<http://www.un.org/es charter-united-nations/>>

Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles, de 27 de juny del 1918 (UNTS [en línea] I-26363).

<<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201520/volume-1520-I-26363-English.pdf>>

Constitució Espanyola de 1978. Catálogo de Publicaciones de la Administración General del Estado, (Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado. Madrid. [en línea] NIPO: 007-14-093-3).

<<https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionCASTELLANO.pdf>>

Convenció Americana de Drets Humans, de 22 de novembre de 1969 (UNTS [en línea] I-17955)

<<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201144/volume-1144-I-17955-English.pdf>>

Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà, reunida a Estocolm del 5 al 16 de juny del 1972.

<<http://www.unep.org/geo/geo3/spanish/040.htm>>

Convenció sobre els Drets dels Nens, adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 20 de novembre del 1989. (BOE [en línea] núm. 313, de 31 de diciembre de 1990, páginas 38897 a 38904).

<<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1990-31312>>

Conveni Europeu per la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals. (BOE [en línea] número 243, de 10 de octubre de 1979).

<<http://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1979-24010>>

Declaració Americana sobre Drets i Deures de l'Home de 30 d'abril del 1948 (UNTS [en línea] I-449)

<<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2030/volume-30-I-449-English.pdf>>

Declaració de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà (Declaració d'Estocolm)

<<http://www.ambiente.gov.ar/infoteca/descargas/estocolmo01.pdf>>

Declaració de Rio sobre Medi Ambient i Desenvolupament. (Nacions Unides [en línea]).

<<http://www.un.org/spanish/esa/sustdev/documents/declaracionrio.htm>>

Declaració Universal dels Drets Humans 1948 (BOE [en línea] núm. 243, de 10 de octubre de 1979, páginas 23564 a 23570).

<<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1979-24010> >

Estatut del Consell d'Europa, fet a Londres el 5 de maig de 199. (BOE [en línia] núm. 51, de 1 de marzo de 1978).

<<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1978-5972> > [Consulta: 03-05-16].

Llei Orgànica 10/1995 de 23 de novembre, del Codi Penal. (BOE [en línia] núm. 281, de 24 de noviembre de 1995).

<<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444> >

Nuestro Futuro comun [en línia]

<http://www.ayto-toledo.org/medioambiente/a21/BRUNDTLAND.pdf>

Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics fet a Nova York el 17 de desembre del 1996 (BOE [en línia] núm. 103, de 30 de abril de 1977, páginas 9337 a 9343)

<https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1977-10733 >

Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, fet a Nova York el 30 d'abril del 1977 (BOE [en línia] núm. 103, de 30 de abril de 1977, páginas 9343 a 9347).

<https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1977-10734 >

Protocol Facultatiu al Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, fet a Nova York el 10 de desembre de 2008. (BOE [en línia] núm. 48, de 25 de febrero de 2013, páginas 15421 a 15429).

<<https://www.boe.es/boe/dias/2013/02/25/pdfs/BOE-A-2013-2081.pdf> >

Protocol Additional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals (Protocol de San Salvador), (OAS [en línia]).

<<http://www.oas.org/juridico/spanish/tratados/a-52.html> >

Protocol II adicional al C. Ginebra 1949 relatiu a la protecció de víctimes dels conflictes armats sense caràcter internacional de l'any 1977. [en línia]

<<https://www.icrc.org/spa/resources/documents/misc/protocolo-ii.htm> >

Tractat de la Unió Europea. (DOUE [en línia] núm. 83, de 30 de marzo de 2010, páginas 13 a 46).

<<http://www.boe.es/buscar/doc.php?id=DOUE-Z-2010-70005> >

3. Fonts jurisprudencials

Caso “*Native Village of Kivalina and City of Kivalina v. ExxonMobil Corporation*”. United States District Court for the Northern District of California, San Francisco Division, Civil Action. No. 08cv1138-SBA.

CIDH. Informe N° 76/09. *Caso Comunidad de la Oroya Vs. Perú*. Admisibilidad. 5 de agosto de 2009. [en línia]

<<http://www.cidh.oas.org/annualrep/2009sp/Peru1473-06.sp.htm> > [Consulta 03-05-16].

Comisión Africana de Derechos Humanos y de los Pueblos (CADHP). Caso Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and Center for Economic and Social Rights (CESR) / Nigeria. 27 de octubre de 2001. [en línia]

<http://www.achpr.org/files/sessions/30th/comunications/155.96/achpr30_155_96_eng.pdf > [consulta: 03-05-16].

TEDH, López Ostra v. Spain, Sentencia del 9 de desembre del 1994. Aplicació núm. 16798/90. [en línia]

<[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57905#{"itemid":\["001-57905"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57905#{) > [Consulta 02-05-16]

4. Fonts documentals

4.1. Articles.

BORDENAVE, Sofía. “Informe sobre derechos humanos en América”. [en línea] *Presentado por la Comisión Interamericana de DH en ocasión de la audiencia de carácter general celebrada en Washington D.C.* el 16 de octubre de 2002: Argentina.

<<http://wp.cedha.net/wp-content/uploads/2011/05/Informe-sobre-DDHH-y-Medio-Ambiente-en-Am%C3%A9rica.htm.pdf>> [Consulta: 28-04-16]

CERRILLO, Antonio. “El deshielo en primera fila”. Revista Magazine (2016) La Vanguardia. 10 d’abril, p. 24-32.

FLORENT, Marcellesi. MARTINEZ, Rosa. “Reconocer y proteger a los refugiados climáticos”. [en línea] (2015)

<http://internacional.elpais.com/internacional/2015/10/26/actualidad/1445872107_049759.html> [Consulta: 21-04-16]

GÓMEZ, José Javier. *Vulnerabilidad y medio ambiente*. [en línea] Seminario Internacional sobre las diferentes expresiones de la vulnerabilidad social en América Latina y el Caribe. Ed. Vargas, Santiago de Chile: 2001.

<<http://www.cepal.org/publicaciones/xml/3/8283/jjgomez.pdf>> [Consulta: 29-04-16]

LOPERENA ROTA, Demetrio. *Los derechos al Medio Ambiente adecuado y a su protección*. [en línea] <<http://www.corteidh.or.cr/tablas/17126a.pdf>> [consulta: 29-04-16].

4.2. Pàgines web.

AMNISTIA INTERNACIONAL. [en línea] *La Declaración Universal de los derechos humanos. Los derechos de tercera generación*. Al Catalunya, Grup d’Educació. <<http://www.amnistiacatalunya.org/edu/es/historia/dh-futuros.html>> [Consulta: 28-04-16].

CÀTEDRA UNESCO DE SOSTENIBILITAT. [en línea]. Universitat Politècnica de Catalunya. <<https://tecnologiaisostenibilitat.cus.upc.edu/continguts/contaminacio-atmosferica/2.-contaminacio-atmosferica/2.4-efectes-produits-pels-contaminats-atmosferics-canvi-climatic>> [Consulta: 08-04-16].

CENTRO DE INFORMACIÓN SOBRE EMPRESAS Y DERECHOS HUMANOS (CIEDH). *Demanda de los habitantes del pueblo de Kivalina (por calentamiento global)*. [en línea] <<http://business-humanrights.org/es/demanda-de-los-habitantes-del-pueblo-de-kivalina-por-calentamiento-global>> [Consulta: 16-02-16]

FREITAS SANTOS, Roberta. *Desarrollo sostenible, derechos humanos y medio ambiente*. [en línea] <https://porticolegal.expansion.com/pa_articulo.php?ref=248> [Consulta: 28-04-16]

FUNDACIÓN PRO ACCION DERECHOS HUMANOS. *Comisión Europea: el papel de la Comisión Europea en la Protección de los Derechos Humanos*. [en línea] <<http://www.derechoshumanos.net/denunciar/ProcedimientoDenunciaComisionEuropea.htm>> [Consulta 03-05-16]

GREENPEACE. *Frenemos el cambio climático*. [en línea] 2016. <<http://www.greenpeace.org/espana/es/Trabajamos-en/Frenar-el-cambio-climatico/>> [Consulta: 18-02-16]

MEDRANO, Anna. *¿Existe el derecho humano al medio ambiente?* [en línea] United explanations, 2015. <<http://www.unitedexplanations.org/2015/06/26/existe-el-derecho-humano-al-medio-ambiente/>> [Consulta: 27-03-16]

ORGANITZACIÓ DELS ESTATS AMERICANS. Comissió Interamericana de Drets Humans. [en línea] <<http://www.oas.org/es/cidh/mandato/que.asp>> [Consulta: 27-04-16]

